

MAGAZINE voor
erfgoedliefhebbers

jrg. 25 nr. 1 ~ april 2026

Zeeuws Erfgoed

25 JAAR
♥ VOOR
ERFGOED

Beuterfeestjes

*Sint-Willibrordus-
basiliek in Hulst*

*Inzet voor Zeeuwse
molens*

 Erfgoed
Zeeland

Zeeuws Erfgoed MAGAZINE voor erfgoedliefhebbers | jrg. 25 nr. 1 ~ april 2026

→ FOTO OMSLAG Metaaldetectie tijdens archeologisch publieksonderzoek bij Nieuwerkerk | foto Wesley Versteeg.

In dit nummer:

<p>3 Voorwoord</p> <p>4 25 jaar hart voor erfgoed</p> <p>8 Van verjaoriengen en foaien: beuterfeestjes in Zeeland</p> <p>10 De vruchten van samen doorgeven
Levend erfgoed in praktijk</p> <p>12 Inzet voor behoud en werkend houden van de Zeeuwse molens</p> <p>13 De molen van dichtbij</p> <p>14 Grensverhalen 20
Verstilde sporen van een verleden overzee</p> <p>18 In het kort</p> <p>20 Trots op mijn monument
Een baken van rust en betekenis</p> | <p>24 Archeologisch publieksonderzoek in Nieuwerkerk</p> <p>26 In beeld
Brandweerkazerne in Middelburg</p> <p>28 Waar de nacht van 1953 levend blijft
Watersnoodmuseum bestaat 25 jaar</p> <p>30 Samen sterk voor Zeeuws erfgoed</p> <p>32 Verhalen uit het Zeeuws Archief
Op jacht op Oosterland</p> <p>35 Onbekend maakt onbemind</p> <p>36 Uit de collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen
Vier vliedbergen</p> <p>38 Drieveuren</p> <p>39 Colofon</p> <p>40 MO<u>nu</u>MENTaal</p> |
|---|---|

↑ Burghse perenveiling: al meer dan 150 jaar traditie.

↑ Blijven vertellen over de watersnoodramp.

VOORWOORD

Wilco Blaak
directeur Erfgoed Zeeland

Me verjaere!

De titel boven dit voorwoord is in het Zeeuws ... Niet dat ik dat spreek, maar inmiddels begin ik het wel redelijk te verstaan. Deze moest ik echter wel even door Google Translate halen, alleen was daar het Zeeuws weer niet aan te vinken. Verwarring alom dus. Daarom, voor wie het Zeeuws niet (meer) machtig is, ook maar de vertaling erbij: We zijn jarig! Erfgoed Zeeland bestaat dit jaar 25 jaar.

In deze editie van *Zeeuws Erfgoed* blikken we natuurlijk terug op de afgelopen jaren. Want er is echt heel veel gebeurd en georganiseerd. Prachtig om te zien dat er zoveel mensen in de afgelopen 25 jaar met hart en ziel bezig geweest zijn met alle vormen van erfgoed.

Het hele jaar door zullen we aandacht besteden aan onze verjaardag. In al onze activiteiten en uitingen zal dat in meer of mindere mate zichtbaar zijn. De aftrap hiervoor hebben we pas met alle collega's gedaan. In de hal, bij de receptie, hebben we namelijk een mooie wensboom neergezet. In die boom hangen hartjes. Daarop kan een wens voor het erfgoed geschreven worden, of het erfgoed waar jouw hart voor klopt.

Al onze bezoekers vragen we om zo'n hartje in te vullen. Voel je welkom om jouw wens te komen delen. Aan het eind van het jaar hebben we dan een prachtig gevulde boom met mooie wensen.

Me verjaere! Voor ons is 2026 dus een bijzonder jaar. En ook weer niet. Want wij blijven gewoon doorgaan met waar we goed in zijn: het erfgoedhart van Zeeuwen sneller laten kloppen. En dat doen we samen. Omdat wij geloven dat erfgoed mensen verbindt. Niet alleen op het 'mooie' erfgoed en de 'leuke' tradities, maar juist ook als het gaat om 'schurend' erfgoed. We spreken er samen over, luisteren naar elkaar en leren van elkaar.

→ Directeur Wilco Blaak nodigt iedereen uit een wens of boodschap achter te laten.

25 jaar hart voor erfgoed

Dit jaar bestaat Erfgoed Zeeland 25 jaar. Een mijlpaal, waar we in dit jubileumjaar op verschillende momenten bij stilstaan. Ook Zeeuws Erfgoed viert zijn 25e jaargang. Hét moment dus om hier terug te kijken op wat we in die 25 jaar zoal hebben gedaan.

De basis werd gelegd in 1999, toen de Provincie Zeeland besloot de krachten van verschillende erfgoedorganisaties te bundelen. Dit leidde op 1 april 2001 tot de oprichting van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ). De basis voor deze organisatie vormden de Monumentenwacht Zeeland, het Provinciaal Archeologisch Centrum Zeeland, het Bureau Provinciaal Museumconsulent Zeeland en de consulent Regionale Geschiedbeoefening Zeeland. Al snel kwamen daar adviseurs voor Streektaalen, Educatie en Behoud & Beheer bij, gevolgd door Monumentenzorg, Volkscultuur en Publieksbereik & Participatie.

De stichting groeide uit tot een kenniscentrum en aanspreekpunt voor overheden, erfgoedorganisaties, onderwijsinstellingen, monumenteigenaren, erfgoedprofessionals, vrijwilligers en erfgoedliefhebbers in Zeeland. Sinds 2013 werken we vanuit Het Schuitvlot in Middelburg en sinds 2019 onder de naam Erfgoed Zeeland.

(PUBLIEKS)ARCHEOLOGIE

Niet al het Zeeuwse erfgoed is boven water. Letterlijk: Zeeland kent een groot aantal verdrinken dorpen. In 2009 werd even ten oosten van Colijnsplaat een monument voor deze dorpen opgericht, waarvoor de SCEZ het projectplan opstelde.

Eerder al deden onze archeologen in meerdere verdrinken nederzettingen onderzoek, bijvoorbeeld in Reimerswaal, Tolsende en Nieuwlande. Ook dit jaar kun je weer op excursie naar laatstgenoemd dorp! Een ander bijzonder onderzoek was de opgraving in 2003 en 2006 naar de ijzertijd-offerkuil van Grijskerke.

Met vereende krachten brachten we via het project 'Probleemloos Toegankelijk' (2008-2014) de registratie en ontsluiting van bodemvondsten en bijbehorende archeologische documentatie tot stand. Verder beheerden we het archeologisch depot.

In 2023 ontving het samenwerkingsverband 'Beach Archaeology' een Faro-subsidie. Binnen dit project

25 JAAR
♥ VOOR
ERFGOED

zoeken professionals en vrijwilligers samen met strandzoekers naar sporen van de Romeinen langs het Zeeuwse deel van de Romeinse kustlijnes. Erfgoed Zeeland coördineert dit project.

Daarnaast adviseren we overheden. Dit leidde onder meer tot de oprichting van het Oosterschelderegio Archeologisch Samenwerkingsverband tussen vijf gemeenten op de Bevelanden, gemeente Tholen en Erfgoed Zeeland.

MUSEA EN COLLECTIES

Een groot deel van het Zeeuwse erfgoed is in beheer van musea en andere erfgoedinstellingen. Wij ondersteunen deze organisaties met veel plezier, onder meer via de Erfgoed Ontmoetdag, de Erfgoedvrijwilligersdag en ons cursusaanbod voor (museum)medewerkers en vrijwilligers. In overleg met de Zeeuwse Erfgoed Coöperatie organiseren we cursussen over onderwerpen als rondleiden, fondsenwerving, collectieregistratie en conserveren. Daarnaast werken we mee aan projecten hierover.

25 JAAR
♥ VOOR
ERFGOED

Neem bijvoorbeeld conservering. In 2002 ging het project 'Koud Kunstje' van start, waarbij collecties werden diepgevroren ter bestrijding van ongedierte. Daarop volgde in 2007 'Zeeuws Behoud', een project dat zich richtte op de conservering en restauratie van houten collectievoorwerpen uit vijftien Zeeuwse musea.

Een recent hoogtepunt was de lancering van het erfgoedplatform Collectie Zeeland, waar inmiddels 24 organisaties hun collecties digitaal tentoonstellen. Duizenden objecten, foto's, boeken, verhalen en binnenkort ook kranten en brieven zijn eenvoudig te doorzoeken. Erfgoed Zeeland is hierin projectpartner.

CULTUURLANDSCHAP

Het Zeeuwse landschap staat bol van het erfgoed. Erfgoed Zeeland zet zich in om het zichtbare erfgoed te behouden en het onzichtbare zichtbaar te maken. Het is dan ook belangrijk om rekening te houden met cultuurhistorische waarden bij het inrichten van de openbare ruimte.

Met dat doel voor ogen organiseerde het Steunpunt Cultureel Erfgoed in 2004 het symposium 'Culturele Planologie', waar 130 beslissers, beleidsmakers en betrokkenen op afkwamen. Ook in 2012 werd het symposium 'Waar eens water was' gehouden, over het terugbrengen van gedempt water in steden en dorpen, en er volgde een boek: *Varen over Walcherse watergangen, van schuitvlot naar schuitvlot*.

Via colleges, excursies en andere activiteiten werd een breed publiek meegenomen in de samenhang tussen natuur, erfgoed en landschap. Deze activiteiten maakten deel uit van de jaarlijkse 'Erfgoeddag in het Landschap' (2014-2018), georganiseerd in samenwerking met landschapsorganisaties. Zo droegen en dragen we bij aan het behoud en de beleefbaarheid van het Zeeuwse cultuurlandschap.

25 JAAR
♥ VOOR
ERFGOED

MONUMENTEN

Geen provincie telt zoveel gebouwde monumenten per inwoner als Zeeland. Het inspecteren, beschermen en toekomstbestendig houden van deze gebouwen vormt daarom een belangrijk onderdeel van ons werk. De Monumentenwacht en het Steunpunt Cultureel Erfgoed spelen hierin een centrale rol.

Door de jaren heen organiseerden we kennisdagen voor overheden over onder meer bouwhistorie en buitenplaatsen en gaven we invulling aan themajaren, zoals het Jaar van het Religieus Erfgoed in 2008, met een landelijke afsluiting in Middelburg. Daarnaast brachten we agrarisch en maritiem erfgoed in kaart en namen we deel aan (inter)nationale projecten, waaronder 'Maritime Heritage Skills', gericht op behoud van vakmanschap.

Het project 'Kerk, Krimp en Kans' (2014-2016) liet zien hoe behoud en herbesteding van kerkgebouwen kunnen bijdragen aan de leefbaarheid. Publieksactiviteiten zoals 'Koken voor Kerken' met sterrenchefs, maakten deze mogelijkheden zichtbaar.

In 2017 volgde het duurzaam monumentenpaspoort, een praktisch hulpmiddel dat eigenaren helpt hun woonhuismonument te verduurzamen. Tussen 2020 en 2025 ondersteunden we de Zeeuwse gemeenten via het opstellen van kerkensies en brachten we 382 kerkgebouwen in kaart.

foto Louis Drent

IMMATERIEEL ERFGOED

Het minder bekende broertje van het materiële erfgoed: immaterieel erfgoed. Ook daar besteedt Erfgoed Zeeland vanaf het begin veel aandacht aan. Drie maanden na de oprichting werd een streektaaladviseur aangesteld en in januari 2002 werd een campagne opgezet voor de erkenning van het Zeeuws: 'Zunig op 't Zeëuws!'

Het Zeeuws werd niet erkend als officiële taal, desondanks werd er door de jaren heen stevig ingezet op het promoten van streektaal. Zo reisde de dialecttentoonstelling 'De Zeeuwse Klapbank' tussen 2006 en 2008 door heel Zeeland. Daarnaast werkten we mee aan uiteenlopende muzikale projecten, zoals een liedjeswedstrijd in Zeeuws dialect, de cd 'Zeeuwse traditionals' en het recente project 'Buutndieker Sessies', waarin muzikale ontmoeting centraal staat en streektaal de leidraad is.

We bleven niet binnen de provinciegrenzen. Zo werkten we in 2009 met verschillende partijen samen om de merklap 'Door Ons Gedaen' – met traditionele Zeeuwse handwerkmotieven en een recordlengte van 125,62 meter – in Japan tentoon te stellen.

ERFGOEDEDUCATIE

Erfgoed zit boordevol informatie en inspiratie. Gebouwen, schilderijen, vondsten en archiefstukken zijn tastbare stukjes geschiedenis die wij graag gebruiken om de jongste generatie iets bij te brengen.

Zo brachten we in 2004 voor het eerst erfgoed tot aan de schooldeur met de 'Erfgoedmobiel', een pilot naar aanleiding van het cultuurbeleid 2001-2004 van het Ministerie van OCW, waarin collectiemobiliteit een speerpunt was.

Ook bewustwording is een belangrijk onderdeel van erfgoededucatie. In 2012/2013 coördineerden we het uitwisselingsproject 'The untold story', waarin Duitse en Nederlandse leerlingen uit het voortgezet onderwijs naar elkaars landen reisden en samenwerkten aan opdrachten rond niet vertelde verhalen uit de Tweede Wereldoorlog.

Naast eenmalige projecten begeleiden we structurele samenwerkingsprojecten, zoals 'Reizen in de Tijd door Zeeland'. Met deze doorlopende leerlijn zijn

inmiddels 25 musea en scholen aan elkaar gekoppeld. Erfgoed Zeeland helpt de erfgoedinstellingen bij de ontwikkeling en professionalisering van lessen die aansluiten op het curriculum van het basisonderwijs.

PUBLIEKSGESCHIEDENIS

Zeeland kent vele verhalen, verbonden aan landschappen en monumenten, voorwerpen en mensen. Erfgoed Zeeland brengt deze verhalen samen en maakt ze zichtbaar en beleefbaar voor een breed publiek.

In 2006 werd de website Geschiedenis Zeeland gelanceerd: dé digitale toegang tot het Zeeuwse cultureel erfgoed, een initiatief van drie organisaties. Vanuit dit platform ontstond onder meer in 2008 de Canon van Zeeland.

De opvolger, Zeeuwse Ankers (2014), bood naast de canon ook ruimte aan verhalen van nieuwe samenwerkingspartners op het gebied van cultuur, erfgoed en landschap. Deze verhalen werden zichtbaar

in het landschap via tien ankerplaatsen met een klapbank en QR-bordjes, verspreid over de provincie.

Daarnaast ontwikkelden wij de negen 'Zeeuwse erfgoedlijnen'. Daarop volgden de verhaallijnen voor het Unesco Global Geopark Schelde Delta, voor Schouwen-Duiveland en voor de Bevelanden, waarmee we de cultuur- en vrijetijdssector handvatten aanreikten voor een waardevolle beleving van het Zeeuwse erfgoed.

Van verjaoriengen en fooien: beuterfeestjes in Zeeland

Veronique De Tier

taalkundige

Instituut voor de Nederlandse Taal

In 2026 viert Erfgoed Zeeland feest. Alle redens dus om eens stil te staan bij Zeeuwse woorden en gebruiken voor momenten dat er iets te vieren was. Op naar een beuterfêesje ('leuk feestje')!

In het Zeeuws hoor je bij zo'n gelegenheid wensen als *g/hefeleseteerd*, *hefelesteerd* of *gefisseteerd*, soms aangevuld met uitdrukkingen als *mee je verjaerdag*, *mi je verjaorienge* of zelfs met *mee(t) de vermeerderienge van je*

jaeren. De jarige beantwoordt zo'n wens weleens met *dat je d'r nog maar lange getuuge van mag weze of dank je, à je 't nog mae dikkels doeë mag*.

Annetjiesje

Feestvieren ging vroeger anders dan nu. Zo was het Anneliesjesfeest bekend, dat in Middelburg op de eerste donderdag van oktober en mei werd gevierd. Het was de dag waarop de dienst van de Walcherse boerenmeiden en -knechten inging. In Middelburg sprak men van Annetjiesje; op het Walcherse platteland heette deze dag Liesjesdag of Liesjesmart.

Feesten na het werk

Na het werk werd er feestgevierd, bijvoorbeeld na de schoonmaak of na de oogst. Deze feestjes bestaan tegenwoordig niet meer. Meestal trakteerde de boer of boerin na afloop op een drankje of een maaltijd. In de Zeeuwse Klapbank — de tentoonstelling over Zeeuwse

← Mevrouw Pouwaart-Ratelband uit Vlissingen viert in 1965 haar 105^e verjaardag | Zeeuws Archief, Fotocollectie Vlissingen, nr. 13415.

↑ Op Annetjiesjesdag vieren meiden en knechten feest in Middelburg | Zeeuws Archief, HTAM, nr. P-1325.

dialecten die nog altijd te zien en te beluisteren is in het Belfort in Sluis — vertelt een Walcherse informant over de *sukerkomme*. Deze traktatie werd aangeboden nadat de oogst binnen was en bestond uit een kom met gesuikerde brandewijn of jenever, waarin zoute bolletjes dreven. De kom ging van mond tot mond of men dronk eruit met een soeplepel. Soms volgde nog krentenbrood met ham. Bij het ringrijden is de suikerkom hier en daar nog een tijd bewaard gebleven.

Elders in Zeeland was niet de *sukerkomme* gebruikelijk, maar de *fôôie* of *zaedfôôie*, die werd aangeboden na het koolzaaddorsen. De naam *fôôie* werd ook gebruikt voor een traktatie in de herberg na een verkoop, op kosten van de notaris. Die kosten werden overigens door de koper betaald, want de notaris rekende blijkbaar soms 5 procent voor 'de tafel'. Een derde betekenis van *fôôie* is de traktatie van meiden en werksters na afloop van de schoonmaak, meestal bestaande uit boterhammen met suiker. In Goedereede kreeg men dan 'n *best blaedje* (een soort janhagelkoekje).

Volgens het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* bestond aan het eind van de achttiende eeuw ook de gewoonte dat een jongen die met een meisje uit een ander dorp vrijde, aan de *verêenige van jonge jongers* (de vereniging

van vrijgezellen) van dat dorp de geëiste *fôôie* betaalde. Oorspronkelijk werd dit geld besteed aan gezellige avonden, later vooral aan drank. Sommigen spraken in dit verband ook van het *burgerrecht lichten*.

In sommige Zeeuwse plaatsen was ook de *trouwfôôie* bekend: het afscheidsfeest dat de bruidegom gaf voor zijn ongetrouwde vrienden.

Fooi na de maaltijd

De fooi die we nu nog geven, hangt met deze gebruiken samen. Het Middelnederlandse woord *voy* is ontleend aan het Franse *voie*, dat 'weg' of 'reis' betekent, en dat op zijn beurt uit het Latijnse *via* komt. In het Nederlands ontwikkelde de betekenis zich van 'reis' naar 'afscheidsmaal' (voorafgaand aan een reis), vervolgens naar 'geschenk bij een afscheid' en uiteindelijk naar 'geschenk voor bewezen diensten'. Net als in het Zeeuws kende men in het West-Vlaams ook de betekenis 'feest', mogelijk ontstaan uit 'afscheidsmaal'. Een verdere betekenisvernauwing zien we in het Zeeuws en Fries, waar *fooi* specifiek verwees naar een feestmaal na gedane veldarbeid, bijvoorbeeld na het koolzaaddorsen.

Veel van deze feesten zijn inmiddels verdwenen, maar de woorden en gebruiken herinneren eraan hoe ook kleine mijlpalen vroeger samen werden gevierd. Van *sukerkomme* tot *fôôie*: het waren momenten van dankbaar samenzijn over de goede afloop van het werk. Zo blijft elk *fêesje* ook een stukje Zeeuws erfgoed.

Levend erfgoed in praktijk

De vruchten van samen doorgeven

Imke Elstak

adviseur immaterieel erfgoed
Erfgoed Zeeland

De landelijke Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland van het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) is weer opengesteld. De Inventaris geeft levend erfgoed, zoals tradities, festiviteiten, ambachten en rituelen, een podium. Hij laat zien hoe veelzijdig immaterieel erfgoed is: alledaags én bijzonder, van vroeger én van nu.

Immaterieel erfgoed wordt gedragen door lokale gemeenschappen die het beoefenen en doorgeven. Met

een vernieuwde werkwijze sluit KIEN nadrukkelijker aan bij die praktijk. Niet alleen de erfgoedvorm staat centraal, maar ook het borgen ervan: hoe blijft een erfgoedpraktijk levend en toekomstbestendig?

In Zeeland wordt daar volop werk van gemaakt. Komend jaar treden weer nieuwe erfgoedpraktijken tot de Inventaris toe. Bij twee praktijken speelt Zeeuws fruit de hoofdrol. De Burghse Perenveiling en het ambachtelijk maken van vruchtenwijn in Kapelle tonen hoe gemeenschap, landschap, traditie, kennis en kunde onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Vruchtenwijn van eigen bodem
Vruchtenwijn maken kent in Nederland een lange geschiedenis.

Al in de zestiende eeuw werd op grote schaal geëxperimenteerd met het vergisten van vele soorten vruchten, aanvankelijk vooral voor medische doeleinden. Geneesheren

↑ Luctor et Fermento presenteert zich op het Oogstfeest in Oudelande | Luctor et Fermento.

↓ Appelpersdag van Luctor et Fermento | Luctor et Fermento.

en kruidendeskundigen als Rembert Dodoens, Matthias de l'Obel en Carolus Clusius beschreven hoe aalbessen, aardbeien, appels en andere vruchten werden verwerkt tot wijnachtige dranken, die in apotheken werden verkocht.

In de twintigste eeuw kreeg de vruchtenwijnbereiding opnieuw een impuls. Wetenschappers in Wageningen zagen kansen voor de Nederlandse fruitteelt. In Kapelle werd samen met fruittelers geëxperimenteerd met wijnen van appel, aalbes en framboos. Rond 1959 produceerde Nederland jaarlijks miljoenen liters vruchtenwijn. Daarna zorgde goedkope import voor een sterke terugval, waardoor kennis dreigde te verdwijnen.

Juist om dat vakmanschap te behouden, bundelden in 1973 vier Middelburgse amateurwijnmakers hun krachten. Wat begon als een huiskamerbijeenkomst groeide uit tot het Zeeuwse Amateur Wijnmakersgilde Luctor et Fermento, officieel opgericht in 1974. Het was het eerste wijnmakersgilde van Nederland. De naam verwijst naar de Zeeuwse wapenspreuk en naar fermentatie: worstelen, vergisten en blijven ontwikkelen.

Vandaag de dag houdt het gilde het ambacht levend met cursussen, proeverijen, gezamenlijke dagen voor het bewerken, verwerken en persen van fruit en met het uitwisselen van recepten en ervaring. Leden begeleiden beginners, experimenteren met Zeeuws fruit en delen kennis over fermentatie, rijping en smaakontwikkeling. Zo blijft het een actieve gemeenschap waarin jong en oud elkaar vinden.

Een emmertje zelf geplukte stooferen

Elke derde zaterdag van september komt Burgh in beweging. Al meer dan 150 jaar vindt dan de Burghse Perenveiling plaats. Een traditie die ooit begon als inkomstenbron

voor de lokale overheid, wordt nu volledig gedragen door het dorp zelf. Onder de hamer gaan stooferen van de rassen Saint Rémy en Gieser Wildeman, geoogst in de dorpskern.

De perenbomen staan verspreid door Burgh, onder meer langs de Burghsering en in zijstraten. Enkele dagen vooraf schouwt de perencommissie van Stichting De Burghse Dag samen met de veilingmeester de oogst. Elke boom of groep bomen krijgt een nummer: een 'koopje'. Deze koopjes vormen de basis van de veiling. De commissie en de veilingmeester zorgen niet alleen voor de voorbereiding, maar waken op de dag zelf over een eerlijk en soepel verloop en de financiële verantwoording achteraf.

Op zaterdagochtend vult de Kerkstraat zich vroeg met publiek. Na het voorlezen van de voorwaarden brengt de wethouder traditiegetrouw het eerste bod uit. Daarna trekt de veilingstoet langs de genummerde bomen. Iedereen mag meebieden: dorpsbewoners, toeristen en kinderen met een paar euro in de hand. Na verkoop wordt direct contant afgerekend. De totale opbrengst gaat naar een lokaal goed doel. Vóór en dóór het dorp.

↑ Bieden tijdens de Burghse perenveiling | De Burghse Perenveiling.

De Burghse Perenveiling draait om buurschap: samen schouwen en plukken, ladders delen en elkaar helpen. Met koffie, perencake of een glaasje zelf gebrouwen perenlikeur is het bovenal gezellig. De traditie leeft voort, doordat jong en oud meedoen. Zo blijft de Burghse Perenveiling een traditie met toekomst.

↓ De Burghse perenveiling | De Burghse Perenveiling.

Inzet voor behoud en werkend houden van de Zeeuwse molens

Jasper Boonman
molenconsulent
Erfgoed Zeeland

Molens zijn al eeuwenlang verbonden met het Zeeuwse landschap. Ze vertellen het verhaal van vakmanschap, energie, waterbeheer en gemeenschapszin. Om dit bijzondere erfgoed ook in de toekomst levend en draaiend te houden, ben ik eind vorig jaar gestart als molenconsulent bij Erfgoed Zeeland. In deze rol mag ik mij dagelijks inzetten voor de toekomst van de Zeeuwse molens.

Bescherming van molenbiotoop essentieel

Molens als werkend erfgoed draaiende houden, is een steeds grotere uitdaging. Zo kan een goed functionerende molen niet zonder een beschermde molenbiotoop: de vrije ruimte rondom de molen die nodig is om voldoende wind te vangen en om het monument zichtbaar te houden in het landschap. Door toenemende bebouwing, beplanting en veranderende ruimtelijke regelgeving komt deze biotoop steeds vaker in het gedrang. De molenconsulent denkt met beleidsambtenaren mee over het beleid en ruimtelijke vraagstukken, waaronder de inpassing van molens binnen de Omgevingswet. Mijn inzet is gericht op het vinden van een goede balans tussen ontwikkeling en

behoud, zodat molens hun functie en betekenis kunnen houden.

Behouden en werven van vrijwillige molenaars

Ook de werving van nieuwe molenaars vraagt aandacht. Vrijwillige molenaars spelen een onmisbare rol in het draaiend houden van de Zeeuwse molens. Zij zorgen niet alleen voor het bedienen en onderhouden van de molens, maar dragen ook actief bij aan het doorgeven van kennis en enthousiasme aan het publiek. De molenconsulent ondersteunt deze vrijwilligers door hen te verbinden met gemeenten, Monumentenwacht, onderhoudsmedewerkers en erfgoedorganisaties. Door samenwerking, kennisdeling en duidelijke processen rondom

↑ Jasper Boonman bij de molen *Ons Genoegen* in Middelburg.

inspecties, vergunningen en onderhoud worden molenaars beter ondersteund in hun belangrijke werk.

Verbinder binnen het Zeeuwse molenveld

Molens zijn levende werktuigen die het Zeeuwse landschap, onze geschiedenis en het vakmanschap van generaties zichtbaar maken. Als molenconsulent werk ik aan een sterke en toekomstbestendige structuur voor het Zeeuwse molenerfgoed. Het doel is helder: ervoor zorgen dat iedere molen in Zeeland de aandacht, zorg en ruimte krijgt die nodig is om zijn verhaal te blijven vertellen, vandaag én voor komende generaties.

De molen van dichtbij

Eva Luijkx
adviseur erfgoededucatie
Erfgoed Zeeland

Als je Nederland in drie woorden zou omschrijven, dan zit het woord 'molen' er vast en zeker tussen! Molens behoren tot ons nationale erfgoed. Voor Zeeuwse kinderen zijn molens een bekend beeld: in onze provincie zijn er nog 77 te vinden. In groep 5/6 van het basisonderwijs wordt vaak een les besteed aan de functies van de verschillende molens. Dit wordt meestal gedaan met een video op het digibord, een powerpoint-presentatie of het maken van een tekening. Toch kan niets op tegen een bezoek aan een échte molen.

Daarom sloegen Monumentenwachter Jeroen, molenconsulent Jasper, beiden ook molenaar, en ik als adviseur erfgoededucatie de handen ineen om een bezoekles voor schoolklassen te ontwikkelen. Een universele les die toepasbaar is op een aantal verschillende molens.

Dat is nog best een uitdaging! Want elke molen is anders. En wat valt er eigenlijk veel te vertellen over molens, voor welke onderwerpen kies je dan? Kies je voor het proces van graan tot brood, wil je het over de seizoenen hebben, of kies je ervoor om dieper in te gaan op het ambacht: de werkzaamheden en beroepen die erbij komen kijken? Of benader

De bezoekles is vanaf nu te boeken via www.erfgoedzeeland.nl voor de groepen 5/6. Je kunt kiezen voor een molen in Goes, Middelburg, Zierikzee of Kerkwerve.

je het van de technische kant door de constructie en werking van deze megamachine te benadrukken? Het is niet de bedoeling dat de kinderen een standaard rondleiding krijgen, het gaat erom dat ze dingen zelf ervaren en beleven. Na het testen van verschillende activiteiten is er nu een ideale bezoekles voor schoolkinderen. En wat blijkt? Kinderen vinden

het niet alleen een leuke les, maar ook een heel leerzame! Bij sommige leerlingen valt tijdens het molenbezoek het kwartje: "Nu zie ik het verschil tussen meel en bloem!" En anderen overwinnen na het beklimmen van de trappen hun angst: "Nu kan ik zeggen dat ik op de vang heb gestaan!"

Grensverhalen | 20

Verstilde sporen van een verleden overzee

David Koren

senior beleidsmedewerker cultureel erfgoed
Provincie Zuid-Holland

'The Historical Gem' staat er op de nummerborden van het Caribische eiland Sint Eustatius, in de volksmond liefkozend 'Statia' geheten. Gekoloniseerd door de Zeeuwen in 1636, groeide dit kleine eiland in de achttiende eeuw uit tot de marktplaats van de Nieuwe Wereld. De sporen van dit verleden zijn nog overal op het eiland te vinden.

De binnenplaats van fort Oranje straalt nu vooral rust uit. Kanonnen

↓ Uitzicht op de Caribische zee vanaf fort Oranje | foto David Koren, 2025.

staan gericht op de baai waaraan de hoofdplaats van Sint Eustatius, Oranjestad, is gelegen. Ook in de baai is het nu stil, daar waar er tot twee eeuwen geleden soms honderden schepen voor anker lagen. Centraal op het binnenplein staat een gedenkteken aan het bezoek van de Zeeuwse zeeheld Michiel de Ruyter, die hier tussen 11 en 17 mei 1665 op bezoek kwam. Hij stak de oceaan over om de Zeeuwse kolonies te bevoorraden, maar ook om strijd te voeren in het Caribisch gebied. Nederland had het daarbij vooral voortdurend aan de stok met de Engelsen. Het monument op het binnenplein gedenkt dit bezoek, hoewel hij er in 1647 ook al was geweest.

↓ Monument ter ere van het bezoek van Michiel de Ruyter in 1665 | foto David Koren, 2025.

Zeeuwse oorsprong

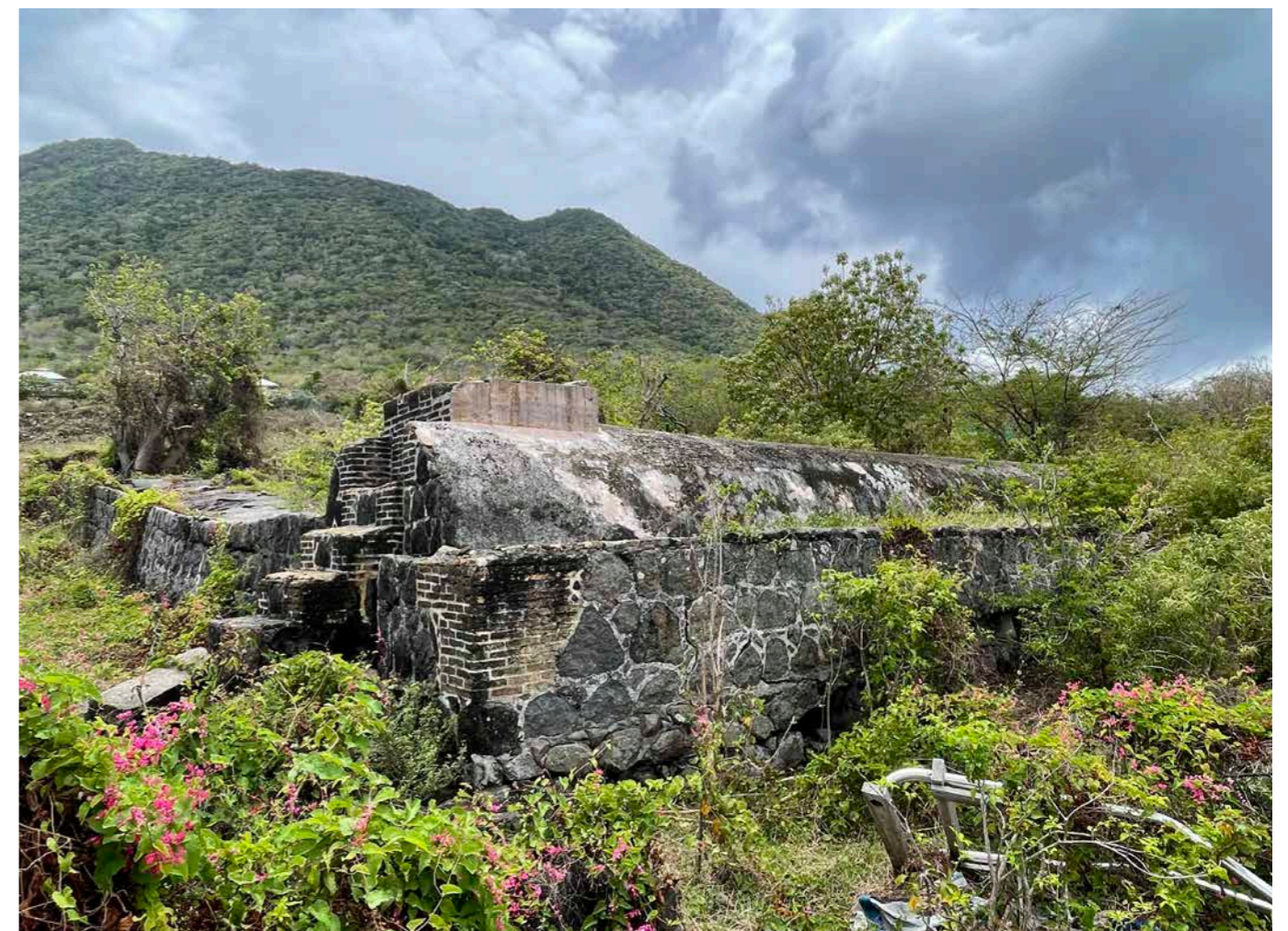
Sint Eustatius werd in 1493 ontdekt door Columbus en werd vernoemd naar een toentertijd populaire heilige, zoals de Spanjaarden dat wel vaker deden. Op het verlaten eiland arriveerde in 1636 een groep Zeeuwse kolonisten, die van de Zeeuwse Kamer van de West-Indische Compagnie (WIC) toestemming kregen om er een kolonie te vestigen. Ze zochten namelijk een verversingsstation tussen de Nederlandse kolonie Nieuw-Nederland in Noord-Amerika en Nieuw-Holland in Brazilië.

Landbouw werd in eerste instantie de belangrijkste bron van inkomsten voor de nieuwe kolonie. Deze werd vooral bedreven om de bevolking en de bemanning van langskomende schepen van voedsel te voorzien. Ook de rijke visserijgronden waren hiervoor

belangrijk. Maar landbouw was ook van belang voor de economie, met als belangrijkste gewassen tabak, indigo, katoen en koffie. De eerste tabak werd al in 1636 in Vlissingen op de markt gebracht.

De akkerbouw werd bemoeilijkt door het gebrek aan zoet water. Het eiland kent geen rivieren, slechts enkele zoetwaterbronnen, en bij regenval stroomt het water via geulen direct weg naar zee. Wel vangen de bewoners het regenwater op in stenen waterbekkens, de zogeheten cisternen. Dat moeten er een paar honderd geweest zijn. Een Waalse predikant, die midden zeventiende eeuw in opdracht van de Zeeuwse koopman Cornelis Lampsins het eiland bezocht, merkt hier in 1658 het volgende over op: "Er zijn geen

↓ Een massieve cisterne op het terrein van de plantage Knippenga | foto David Koren, 2025.

waterputten op dit eiland, maar daar zijn tegenwoordig maar weinig huizen die geen goede regenbak hebben om dit gebrek te compenseren."

Hoewel de landbouw zich aanvankelijk nog best gunstig ontwikkelde, was de zeventiende eeuw nog geen tijd van grote bloei. Daarvoor wisselde het eigendom van het eiland te veel, acht keer maar liefst. In 1682 besloot de Zeeuwse handelaar Van Pere het eigendom daarom definitief te verkopen aan de WIC, waarmee alle Bovenwindse Eilanden rechtstreeks bezit werden van de WIC. Sint Eustatius werd daarbij de zetel van de commandeur, die vanuit Oranjestad ook Sint Maarten en Saba ging besturen.

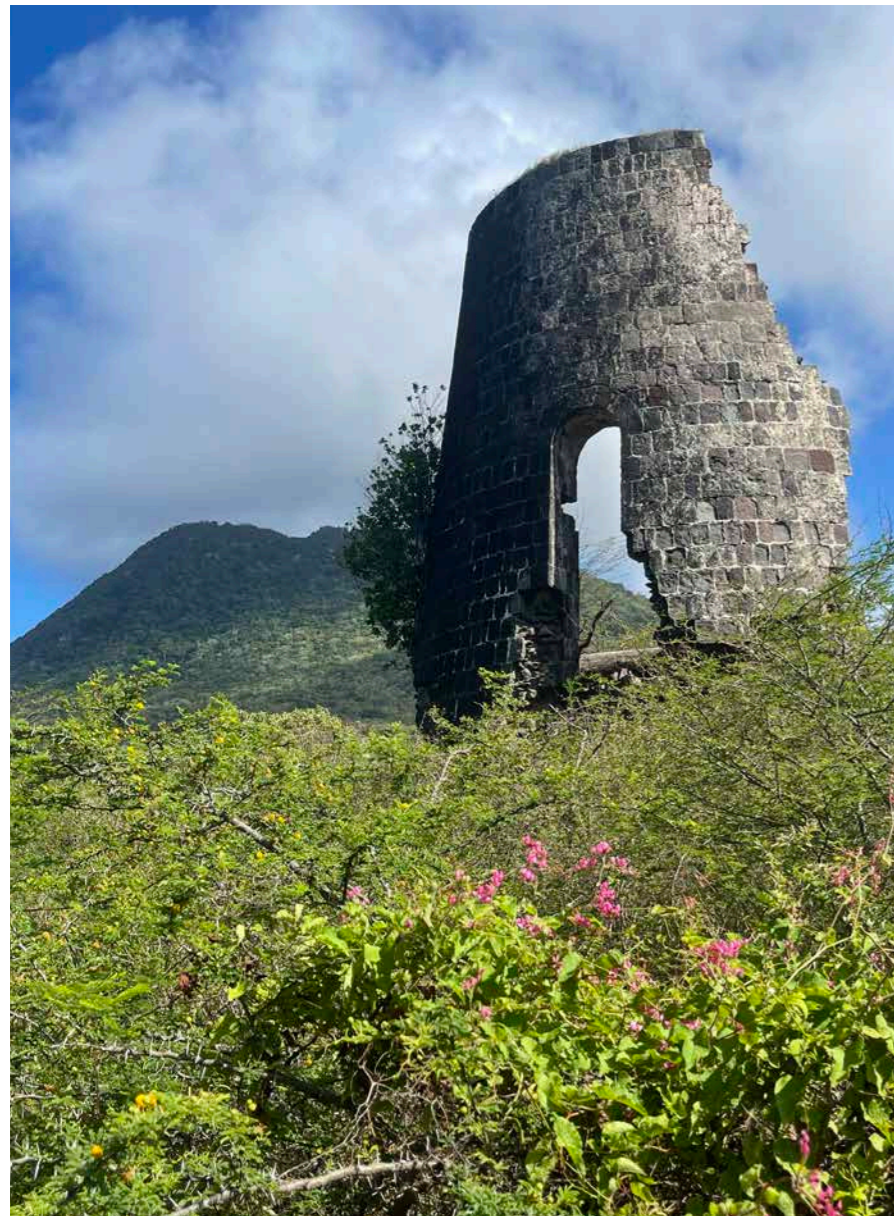
Onstuimige groei en bloei

In de achttiende eeuw kon Sint Eustatius pas goed profiteren van zijn ligging tussen Europa, Afrika

en Amerika. Het werd daardoor een perfecte doorvoerhaven voor landbouwgoederen, wapens en tot slaaf gemaakten. De komst van de Joodse gemeenschap, die in 1739 in Oranjestad een synagoge bouwde, ging een belangrijke rol spelen in de slavenhandel. Maar er werden ook luxegoederen verhandeld – deels voor de rijke elite op het eiland –, zoals suiker, tabak, zijde, Franse wijnen, porselein en zelfs Romeinse munten. De pakhuizen in de Benedenstad lagen er vol mee. Schepen uit alle windstreken konden er gemakkelijk aanleggen en de natuurlijke baai bood ruimte aan honderden schepen tegelijk. In 1779 legden bijvoorbeeld meer dan drieduizend schepen aan in de haven van Oranjestad, ongeveer evenveel als in Amsterdam dat jaar. Op drukke dagen lagen er soms twee- of driehonderd.

Wat bijdroeg aan de welvaart, waren de verschillende oorlogen in Europa tussen de diverse mogendheden. Hierdoor werd het eiland een knooppunt van smokkel en illegale handel. Vooral na 1713 kwam de handel op gang in de vorm van de zogeheten 'kleine vaart', ofwel de handel tussen de eilanden onderling, waardoor de monopolies van de moederlanden omzeild konden worden. De handelaren op de Engelse, Franse en Spaanse eilanden waren namelijk verplicht om alleen

↓ Ruïne van de suikermolen van plantage Fairplay. Suiker was een van de meest winstgevende gewassen in de achttiende eeuw | foto David Koren, 2025.

met hun moederland te handelen. Ze konden echter meer winst maken als zij hun producten aanboden op de internationale markt. Deze illegale handel bleek al snel lucratiever te zijn dan opbrengsten uit de landbouw zelf. Veel plantages werden ook gebruikt als dekmantel voor deze illegale handel. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de suikerexport van Sint Eustatius in de achttiende eeuw formeel vele malen groter was dan wat er feitelijk op het eiland werd geproduceerd.

Intrigerend ruïnelandschap

De echte onstuimige groei kwam in die jaren van de Amerikaanse Opstand, waarbij vanaf Sint Eustatius

de eerste saluutschoten klonken. Daardoor werd de Republiek op 16 november 1776 de facto het eerste land dat de Verenigde Staten erkende, dit jaar 250 jaar geleden. Dit leidde tot enorme woede bij Engeland, dat niet graag zag dat zijn Noord-Amerikaanse koloniën onafhankelijk werden. In 1781 viel vanuit Barbados de Britse admiraal George Rodney het eiland binnen, waarbij het zwaar werd geplunderd. Dit markeerde feitelijk het einde van de groei en bloei van Sint Eustatius. Waar het aantal inwoners aan het einde van de achttiende eeuw nog ruim 8.000 bedroeg (waarvan ruim 5.000 slaafgemaakten), daalde dit naar 1.463 in 1843 en uiteindelijk tot 921 inwoners in 1948. Hierdoor vervielen veel huizen in de stad tot ruïnes en datzelfde gold voor de pakhuizen in de Benedenstad.

De teruggang had ook grote gevolgen voor het landschap. Van de 76 plantages in 1741 waren er in 1840 nog maar 10 over. De eigenaren

↓ Ruïne in de Benedenstad van Oranjestad | foto David Koren, 2025.

→ Huisje gebouwd na de komst van vele ex-slaafgemaakten naar de stad in de tweede helft van de negentiende eeuw | foto David Koren, 2025.

van de meeste (en belangrijkste) plantages hadden bekende namen, zoals gouverneur Johannes de Graaff en de families Cuvillier, Heijliger, Pandt, Salomons en De Windt. Hoewel nimmer als grond uitgegeven, werd de krater van de vulkaan – The Quill, een verbastering van het Nederlandse 'de kuil' – ook gebruikt voor de verbouw en het verzamelen van voedsel (bananen, cacao, zuurzak en dergelijke). Na de formele afschaffing van de slavernij in 1863 trokken de meeste mensen naar de stad, waar men hoopte een beter bestaan te vinden. Het platteland was geen plek waar men nog wilde wonen en velen verlieten ook het eiland. De verlaten plantages werden wildernissen, maar wie goed kijkt, ziet nog overal overblijfselen van het plantageverleden. Soms is er nog een huis, maar vaak gaat het om ruïnes, bijgebouwen, slavenmuren of andere relicten. De meeste zijn echter herverkaveld, overwoekerd of half

ingestort. Ook de vele forten die het eiland moesten verdedigen, werden na de economische neergang niet meer gebruikt en vergingen tot ruïne.

Inmiddels is het eiland een Nederlandse gemeente geworden. Op het eerste gezicht is het vooral erg Caribisch en weinig Nederlands, maar de vele sporen van het Zeeuwse koloniale verleden hebben zich nog niet laten uitwissen en verlenen 'The Historical Gem' een bijzondere charme, die het koesteren waard is.

↓ Het Paasfeest is het populairste feest op Sint Eustatius. Met Pasen lag de handel stil en kregen de tot slaaf gemaakten twee dagen vrij, die zij aan het strand doorbrachten | foto David Koren, 2025.

IN HET KORT

RAPPORT DE HOND IN DE POT GEPRESENTEERD

Op zaterdag 25 oktober 2025 vond in de ZB Bibliotheek van Zeeland de Zeeuwse Archeologiedag plaats, waar ruim honderd archeologen en vrijwilligers samenkwamen. Centraal stond de bijzondere ijzertijd-offerkuil van Grijpskerke, die in 2003 tijdens een noodopgraving werd onderzocht.

De vondst bleek van internationaal belang door de grote hoeveelheid aardewerk en het botmateriaal van dieren en een mens. Begin 2025 werd het uitgebreide onderzoek afgerond en vastgelegd in een rapport.

Onderzoekers Hans Jongepier en Robert van Dierendonck presenteerden de resultaten en het verloop van de opgraving. Ook werden op deze dag de vrijwilligers

herdacht die inmiddels zijn overleden. De familie Wouters, al meer dan twintig jaar betrokken als grondeigenaren, ontving onder een warm applaus het eerste exemplaar van het rapport *De hond in de pot*.

↑ De familie Wouters en de onderzoekers Hans Jongepier en Robert van Dierendonck: een innige band vanaf 2003 | foto Wesley Versteeg.

CURSUS MONUMENT & VERGUNNING

Tussen februari en april 2026 organiseerde de ErfgoedAcademie, in samenwerking met Erfgoed Zeeland, de vierdaagse cursus Monument & Vergunning. Normaal gesproken wordt deze cursus in Amersfoort gegeven, maar we hebben deze naar Zeeland kunnen halen.

De eerste cursusdag ging in op regelgeving met betrekking tot monumenten. Twintig deelnemers, waaronder vergunningverleners, toezichthouders, beleidsmedewerkers van gemeenten en enkele medewerkers van aannemers, spijkerden hun kennis bij. De enthousiaste docenten Marina Lameris en Jacqueline von Santen namen ons mee in de wetgeving

rond de vergunningverlening bij monumenten: waar staat alles, wat is precies beschermd en wat is vergunningsvrij of vergunningsplichtig? Met uitzicht op de Vlissingse boulevard en een interessante rondleiding door hotel De Zeevaartschool, was het een

zeer geslaagde dag. De andere cursusdagen stonden in het teken van bouwhistorie en bouwkwiteit, advisering bij vergunningsverlening, het verbinden van voorschriften aan vergunningen en toezicht en handhaving.

SAVE THE DATE: NATIONALE ARCHEOLOGIEDAGEN 2026

Dit jaar vinden de Nationale Archeologiedagen plaats in het weekend van 19, 20 en 21 juni 2026. Op deze dagen kan een groot publiek kennismaken met alle aspecten die de Nederlandse archeologie zo leuk maken.

De Nationale Archeologiedagen brengen het verleden tot leven, vertellen het verhaal van vroeger en zijn een unieke gelegenheid om eens mee te kijken naar wat er allemaal in de Nederlandse bodem verborgen zit en zat. Dé dagen dus om *underground* te gaan bij de archeoloog en jouw geschiedenis te ontdekken!

Iedereen die als professional of vrijwilliger bij de Nederlandse archeologie betrokken is, wordt uitgenodigd om tijdens dat éne weekend de deuren open te zetten en het publiek mee te nemen in de

wondere wereld van archeologie.

Kijk op www.archeologiedagen.nl wat er allemaal te doen is in de buurt. Ook in Zeeland stellen organisaties weer een leuk programma samen. Tot dan!

↑ Excursie naar het verdrinken dorp Nieuwlande tijdens de Nationale Archeologiedagen 2025 | foto Nanda van den Berg.

CURSUSAANBOD VOOR ZEEUWSE ERFGOEDORGANISATIES

In samenwerking met de Vereniging Zeeuwse Musea en de Zeeuwse Erfgoed Coöperatie presenteert Erfgoed Zeeland ook in 2026 weer een uitgebreid cursusprogramma voor iedereen die actief is in het erfgoedveld.

Met deze reeks trainingen wordt de kennis en professionaliteit binnen de sector verder verdiept. Bovendien ontmoet je collega's uit het werkveld en is er alle gelegenheid om ervaringen en ideeën uit te wisselen. Het aanbod is geschikt voor zowel beginnende als ervaren deelnemers en varieert van een dagdeel tot een volledige dag. De cursussen vinden plaats bij Erfgoed Zeeland in Middelburg of op een locatie in de provincie.

Bekijk het programma en ontdek welke training aansluit bij jouw interesses of ambities. Wil je bijvoorbeeld meer leren over het inzetten van storytelling, oral history en immaterieel erfgoed binnen jouw organisatie? Of verdiep je je liever in de kracht van AI in de erfgoedsector, fondsenwerving of de impact van erfgoedinstellingen? Je gaat in elk geval met nieuwe inzichten en frisse energie naar huis. Inschrijven kan

via het formulier op de website van Erfgoed Zeeland. Wees er op tijd bij, want het aantal plaatsen is beperkt.

Het aanbod is financieel mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

www.erfgoedzeeland.nl/agenda

↓ Cursus objectfotografie | foto Mieke Wijnen Fotografie.

TROTS OP MIJN MONUMENT

Een baken van rust en betekenis

Sander Verrijzer

medewerker marketing & communicatie
Erfgoed Zeeland

Midden in het hart van vestingstad Hulst staat de Sint-Willibrordusbasiliek. Dit in Brabants-gotische stijl opgetrokken bouwwerk is een herkenbaar onderdeel van het stadsbeeld, met zijn markante toren die hoog boven alles uitsteekt. Cecile van Tiggelen en Jan de Kort zijn al jarenlang vertrouwd met elke steen en hoek van de basiliek en kunnen alles vertellen over de rijke geschiedenis van dit rijksmonument.

Als vicevoorzitter van de parochie Heilige Maria Sterre der Zee zet Cecile zich al jaren in voor behoud en ontwikkeling van de basiliek. Jan is theoloog, kerkhistoricus, religiewetenschapper, erevoorzitter van de Oudheidkundige Kring en deed jarenlang onderzoek voor het boek *Parochiekercke Van Hulst Soo Binnen Als Buijten*.

Samen proberen Cecile en Jan bij hun uitleg een brug te slaan tussen heden en verleden van deze basiliek. Hun verhalen en kennis zijn een rijke leidraad voor iedereen die meer wil begrijpen van dit iconische monument in het hart van Hulst.

Sporen van het verleden

Door zijn onderzoek heeft Jan een gedetailleerd beeld van de vele veranderingen en restauraties door de eeuwen heen. Met enthousiasme vertelt hij over de geschiedenis van de basiliek. "De basiliek zoals die er nu staat, kreeg haar gotische vorm in een bouwperiode van 1401 tot 1531, maar haar geschiedenis reikt veel verder terug. Daarvoor was het een romaanse kerk, gebouwd tussen 1199 en 1202. De sporen daarvan zijn nog altijd zichtbaar."

↑ Foto Mieke Wijnen Fotografie.

De fusie in 1266 tussen de kapittelkerk van OLV te Kortrijk en de parochiekerk van Hulst maakte dat het kapittel van Kortrijk eigenaar werd van de parochiekerk van Hulst en de lokale kerken van de plaatsen aan de havengeul als Ossenisse, Hontenisse, Hengstdijk en Pauluspolder. De benoemingen van pastoors, onderwijzers, enzovoort

kwamen Kortrijk toe. Bijna 600 jaar bleef deze band bestaan, zelfs tijdens het protestants bestuur van de stad (1645-1794).

Ramspoed

De basiliek is door de tijd heen voortdurend ver- en herbouwd. Vooral in de middeleeuwen was er veel ramspoed, wat voor veranderingen zorgde. "Brand was

een terugkerend gevaar voor de basiliek," zegt Jan. "Vaak was daarbij geen opzet in het spel, maar soms ontstond brand moedwillig, zoals in tijden van oorlog. De streek was politiek en religieus verdeeld, waardoor de basiliek regelmatig het middelpunt van conflicten was en zij klappen te verwerken kreeg."

Onweer teisterde de basiliek eveneens regelmatig. Jan:

Je voelt hier de aanwezigheid van iets dat groter is dan jezelf

"Een dramatisch moment was de blikseminslag in 1663, waarbij de toren en de daken afbrandden. Herstel volgde, maar vaak provisorisch en gehinderd door politieke twisten en geldgebrek. Zo bleef de kerk voortdurend in een toestand van verandering, vergroting en herstel.

De basiliek is in de loop van de tijd een plaats geweest voor verschillende geloofsgemeenschappen, mede door politieke twisten en oorlogen. In het begin was het een rooms-katholieke kerk (1202-1645) en later werd het een protestantse kerk (1645-1794). De koorkerk werd gesloten, de katholieke bevolking kreeg een schuilkerk aan de Bierkaai. Door toedoen van Napoleon vond een grote verandering plaats. 'Gelijkheid van godsdienst' werd het principe. Daardoor werd het in 1807 een simultaankerk, verdeeld tussen katholieken (koorkerk) en protestanten (het schip). Tussen de twee gedeelten werd een muur opgetrokken."

Uitgebreide restauratie

In de jaren daarna volgden twee grote restauraties. Jan: "In 1891 heeft Pierre Cuypers de koorkerk gerestaureerd en de vloer ervan opnieuw gelegd. Bovendien is toen nog de befaamde 'toren van Cuypers' gebouwd. Ook werden

in de katholieke koorkerk geschilderde muurdecoraties aangebracht. Van dit alles is tegenwoordig weinig meer te zien. Dat hangt samen met de aankoop van het schip door de katholieke bevolking in 1929. De muurschilderingen verdwenen onder cement, omdat Joseph Cuypers, restaurator van de tweede restauratie van 1931-1933, de eenheid van het kerkgebouw wilde benadrukken. In 1935 werd de Sint-Willibrordus tot Basilica Minor verheven vanwege haar geloofsgeschiedenis."

Teken van verschillende tijden

De betonnen toren heeft zijn geheel eigen verhaal. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog werd de toren van Cuypers voor het laatst verwoest. "Voor het herstel van het bovenste gedeelte werd een prijsvraag uitgeschreven. Het ontwerp van architect Jan Brouwer won en werd in 1957 gerealiseerd. Het uiterlijk levert nog altijd discussie op, maar juist daardoor is de toren telkens een teken van verschillende stijlperioden. Dat geeft de basiliek haar unieke karakter."

Behoud voor de toekomst

Door de grootte van de basiliek en de vele details is zorgvuldig onderhoud onmisbaar. Dat blijkt een tijdrovende

Foto's op deze pagina's:
P. van den Berghen, in:
Parochiekercke van Hulst soo binnen als buiten.

al sinds mijn jeugd. Het roept veel herinneringen op. De grootsheid, de soberheid en de symboliek van het gebouw zorgen ervoor dat ik hier steeds weer stil word."

Cecile: "Soms vraag ik me af waarom ik dit doe, maar telkens kom ik uit bij hetzelfde gevoel: het geeft mij rust, bezinning en verbinding. In de basiliek kan ik stil zijn en nadenken over mijn geloof en mijn leven. Op het moment dat je je handen ineenslaat komt er een rust over me. Door al het vrijwilligerswerk hier heb ik ook nog eens veel mensen leren kennen."

Het meest fascineert hen hoe de basiliek mensen blijft raken. Jan: "Je ziet hier dagelijks mensen binnenkomen voor stilte of gebed, maar ook bezoekers die verwonderd zijn over het gebouw of op zoek gaan naar hun familiegeschiedenis op de grafzerken of in de ramen." Cecile knikt: "Tijdens Open Monumentendag zien we dat ook. We helpen mensen bijvoorbeeld zoeken naar glas-inloodramen die ooit door hun voorouders zijn geschonken. Als dat lukt, geeft dat een fijn gevoel. Wij mogen zorgen voor een plek waar eeuwenlang generaties zijn gedoopt, getrouwd en herdacht."

Met vertrouwen vooruit

Over de toekomst zijn ze hoopvol. Cecile zegt vastberaden: "De basiliek zal niet zomaar verdwijnen. Het is een baken in de wijde omgeving, maar ook voor onszelf." Jan voegt daaraan toe: "Tegelijk moeten we nadenken over nieuwe manieren om de basiliek bij de gemeenschap te betrekken, bijvoorbeeld met passende concerten of culturele activiteiten. Het geloof moet centraal blijven staan en het karakter van de kerk mag niet verloren gaan. Zo blijft de basiliek betekenisvol voor de komende generaties."

Meer informatie over *Parochiekercke Van Hulst Soo Binnen Als Buiten*, zie www.devierambachten.nl.

klus te zijn. Cecile: "De basiliek staat hier al heel lang. Daardoor zijn alle onderdelen kwetsbaar en moeten ze goed onderhouden worden. Dat is echter niet eenvoudig. Alleen al voor het poetsen zijn veel vrijwilligers nodig en die kunnen bovendien niet overal bij."

Cecile vervolgt: "Een van de werkzaamheden is het schoonmaken van de goten. Die liggen vaak vol vogelpoep, wat grote invloed kan hebben op de staat van het gebouw. Ook de daken worden gecontroleerd, evenals eventueel loszittende onderdelen. Het is fijn dat de Monumentenwacht dat aanpakt. Verder wordt het hele gebouw geïnspecteerd en hiervan wordt een rapport opgemaakt. Eens in de vijf jaar volgt een uitgebreidere inspectie. Zo zorgen we ervoor dat eventuele mankementen tijdig worden gesignaleerd en de basiliek goed onderhouden blijft."

Verwondering en trots

Jan en Cecile voelen zich zichtbaar bevoorrecht dat zij veel in de basiliek mogen zijn. Jan: "Voor mij is het meer dan een gebouw. Als katholiek beleef ik de kerk als een plek waar de eucharistie wordt gevierd en waar je de aanwezigheid kunt voelen van iets dat groter is dan jezelf. Ik kom hier

Archeologisch publieks- onderzoek in Nieuwerkerk

Martijn van Poecke

adviseur publieksarcheologie
Erfgoed Zeeland

Archeologie is de wetenschap die het menselijk verleden bestudeert, aan de hand van resten en sporen die mensen hebben achtergelaten. Soms zijn dat tastbare resten, soms gaat het om niet veel meer dan vlekken in de grond.

Zoveel mogelijk opgraven dan maar? Nou nee. Opgraven is verstorend. Een schep in de grond zetten kan nieuwe puzzelstukjes opleveren, maar graaft de sporen ook weg. Archeologen zijn zich daar bewust van en laten vindplaatsen liever in de grond, totdat het niet anders kan. En als er dan toch onderzoek moet gebeuren, dan op de best mogelijke manier. De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (de KNA) beschrijft wat goed onderzoek is en wat de goede manier is.

Mensen van nu vinden dat ergens jammer. Zij zijn geïnteresseerd in het verleden en willen meedoen. Het Verdrag van Faro geeft hun gelijk, dus zoeken we naar manieren om mensen deel te laten zijn van de zoektocht en studie.

Dorpen met een verleden

In Zeeland geven verschillende partijen vorm aan publieksarcheologie. Erfgoed Zeeland doet bijvoorbeeld mee met het programma 'Dorpen met een verleden'. Het doel is om mensen actief te betrekken bij zinvol archeologisch onderzoek, dat uitgevoerd wordt volgens de kwaliteitsnorm.

In 2025 gingen we aan de slag op een akker in de omgeving van Nieuwerkerk op Schouwen-Duiveland.

↑ Handenvol vondsten | foto Wesley Versteeg.

Waarom nu net daar? We wisten dat er iets aan de hand is. De grondeigenaar groef in 2014 een putje en zag muurwerk, vlak onder de bouwvoor, vermoedelijk uit de dertiende eeuw.

Verder wisten we niets. We hadden geen idee van de inhoud, de omvang, hoe het er bij ligt, de betekenis van deze plek in de geschiedenis van Schouwen-Duiveland. En dus ook niet of de vindplaats bedreigd wordt en of er afspraken nodig zijn rond behoud. Dat maakte dit tot een geschikte onderzoekslocatie: er zijn sporen van het verleden aanwezig en het is zinvol om er onderzoek te doen vanuit inhoud en vanuit monumentenzorg.

We lanceerden een oproep: wie doet er mee? Eerst kleinschalig en lokaal, maar de PZC pikte het op en bracht op zaterdag een flink artikel. Dat hebben we geweten: maandagochtend vroeg waren er al zestig aanmeldingen.

Het onderzoek

Een archeoloog begint nooit zomaar met graven. De kwaliteitsnorm zegt dat eerst alle beschikbare informatie op een rij gezet wordt in een Archeologisch Bureauonderzoek. Vrijwilligers hielpen door te zoeken naar historische aanwijzingen. Een workshop door de archivaris voor Schouwen-Duiveland hielp hen op weg.

Andere vrijwilligers haalden kennis over het terrein op bij de grondeigenaar.

Het bureauonderzoek leidt tot een hypothese en een voorstel om die hypothese te gaan toetsen met onderzoek in het veld. De hypothese was dat er resten van een mottekasteel zijn. Een inventariserend veldonderzoek in de vorm van weerstandsmeting, kartering, boringen en profielputjes, was de logische aanpak om dat te toetsen.

In oktober en november waren we drie dagen met een groep vrijwilligers in het veld. De inhoudelijke leiding lag bij twee senior KNA-archeologen, ook weer volgens de kwaliteitsnorm.

Waardevolle bijdrage van vrijwilligers

We hebben gezien dat de vrijwilligers op een goede manier konden bijdragen. Hun enthousiasme en dat van de grondeigenaar was mooi om te zien. De Stichting Vrienden Erfgoed Zierikzee nam praktische zaken en catering op zich. De eerste conclusie is dat het zeker mogelijk is om geïnteresseerde vrijwilligers en lokale erfgoedorganisaties op een verantwoorde manier een rol te geven in archeologisch onderzoek.

↓ Uit de grond is een dertiende-eeuwse kloostermop gekomen | foto Wesley Versteeg.

↑ Grondboring met een guts | foto Wesley Versteeg.

Weten we nu wel wat er in de grond ligt? Nog niet. Eerst moeten alle resultaten uitgewerkt worden en vastgelegd worden in een rapport. Ook weer netjes volgens de kwaliteitsnorm. De uitkomsten zullen we dan graag weer met jullie delen. En ondertussen kijken we al uit naar een locatie voor een volgend publieksonderzoek.

IN BEELD

Brandweerkazerne in Middelburg

Aan de Looierssingel in Middelburg werd tussen 1963 en 1966 een nieuwe brandweerkazerne gebouwd. Onder het gebouw bevond zich een commandopost van de dienst Bescherming Bevolking (BB), bedoeld voor een noodsituatie tijdens de Koude Oorlog. Nadat de brandweer verhuisde, kreeg het complex verschillende functies. Al ruim tien jaar is Erfgoed Zeeland er gevestigd. Het huidige gebouw heeft de naam 'Het Schuitvlot' meegekregen, als symbolische aanlegplaats voor erfgoed.

Lees meer over de brandweerkazerne en BB-commandopost op:

Collectie
Zeeland

foto ZB Beeldbank Zeeland, nr. 903

Waar de nacht van 1953 levend blijft

Watersnoodmuseum bestaat 25 jaar

Janneke de Wit
adviseur musea
Erfgoed Zeeland

Sander Verrijzer
medewerker marketing &
communicatie
Erfgoed Zeeland

In de nacht van zaterdag 31 januari op zondag 1 februari 1953 werd Zuidwest-Nederland opgeschrikt door een ramp die diepe sporen achterliet. Het Watersnoodmuseum in Ouwerkerk houdt de herinnering aan die noodlottige nacht levend en richt zich daarnaast op overstromingen en waterveiligheid over de hele wereld. Al een kwart eeuw lang, want dit jaar bestaat het museum 25 jaar.

Van herdenking naar museum

In 1993, na de herdenking van veertig jaar Watersnoodramp, ontstond bij een groep vrijwilligers de wens om meer te doen dan alleen herdenken. Onder leiding van Ria Geluk werd een werkgroep opgericht die zich inzette voor de realisatie van een museum. In het najaar van 2000 werden de eerste proefopstellingen ingericht, waarna het museum zijn deuren op 2 april 2001 officieel opende. Vrijwilliger en oud-directeur Jaap Schoof herinnert zich die periode nog goed: "Eerst was er niets en met heel veel vrijwilligers

↑ Het Watersnoodmuseum is gevestigd in vier Phoenix-caissons | foto's Watersnoodmuseum.

hebben ze een museum op poten gezet. Ik meldde me aan toen ze om vrijwilligers vroegen en ben er sindsdien bij betrokken."

Phoenix-caissons

Het Watersnoodmuseum is gevestigd in vier Phoenix-caissons: afzinkbare betonnen constructies van 60 meter lang, 20 meter breed en 20 meter hoog. Ze werden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in Engeland gebouwd voor de geallieerde landing in Normandië en kregen na de Watersnoodramp een nieuwe functie: in november 1953 werden er vier

gebruikt om in Ouwerkerk het laatste dijkgat te dichten.

Aanvankelijk was slechts één caisson in gebruik als museum, maar dat bleek al snel te klein door het groeiende aantal bezoekers en de wens om het volledige verhaal te vertellen. Jaap, die in 2008 directeur

→ Het laatste dijkgat bij Ouwerkerk wordt gedicht met vier caissons | Rijkswaterstaat, Afdeling Multimedia.

werd, maakte de uitbreiding van dichtbij mee. "In 2009 breidden we uit naar vier caissons. Dat was een grote stap, die zorgde voor verdere groei van het museum en het gaf ruimte om het verhaal goed neer te zetten."

Terug naar de nacht van 1953

Al 25 jaar worden bezoekers op indrukwekkende wijze meegenomen naar de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 en ervaren zij de kracht van het natuurgeweld. Jaap bleef na zijn afscheid als directeur in 2011 betrokken als vrijwilliger en adviseur en verzorgt nog altijd rondleidingen. "Ik heb de Watersnoodramp zelf meegemaakt en probeer die ervaring tijdens mijn rondleidingen over te brengen. Zo staan we onder andere stil bij een huiskamer die is ingericht zoals in 1953. Dat maakt voor veel

bezoekers voelbaar hoe heftig het in die tijd was. Het is belangrijk dat dit verhaal verteld blijft worden."

Oral history

Toch wordt dat steeds moeilijker. De Watersnoodramp ligt inmiddels 73 jaar achter ons en het aantal

ooggetuigen neemt snel af. Daarom worden nieuwe manieren gezocht om hun verhalen voor de toekomst te bewaren. Een van die initiatieven is het *Oral History*-project, dat Jaap initieerde. "We moeten de verhalen van overlevenden vastleggen zolang het nog kan. Met een camera gingen we langs bij mensen thuis en lieten we hen aan de keukentafel hun verhaal vertellen, zo puur mogelijk. Alleen zo krijg je de echte herinnering. Het raakte me diep, maar het is ontzettend belangrijk voor volgende generaties."

Samen herinnering bewaren

Ook na 25 jaar blijft het delen van de verhalen over de Watersnoodramp actueel en noodzakelijk. Vrijwilligers spelen daar, zowel nu en in de toekomst, een onmisbare rol in. Jaap vertelt: "Laatst deed een vrouw voor de derde keer in korte tijd mee aan een rondleiding en elke keer ontdekte ze iets nieuws. Dat laat zien hoe krachtig het verhaal is. Soms leggen we de nadruk op het ene aspect, dan weer op het andere. De Watersnoodramp kent vele kanten. Het is belangrijk om dat verhaal steeds te verbinden met het heden en zorgvuldig te blijven vertellen. De herinnering moet levend blijven."

← Luchtfoto van het getroffen dorp Oosterland op Schouwen-Duiveland | foto Bart Hofmeester.

Samen sterk voor Zeeuws erfgoed

Mandy Moreau

adviseur erfgoedbeleving & participatie
Erfgoed Zeeland

Dagelijks leveren vele vrijwilligers een belangrijke bijdrage aan het Zeeuwse erfgoed. Meestal gebeurt dat binnen de eigen erfgoedorganisatie. Vanuit de gedachte dat samenwerking extra kansen biedt, is de Zeeuwse Erfgoed Coöperatie (ZEC) opgericht. Scheidend voorzitter Piet Bruinooge legt uit hoe die samenwerking eruitziet en waarom die zo belangrijk is.

Samenwerken binnen een breed erfgoedveld

Het Zeeuwse erfgoed is rijk en veelzijdig. Dat komt samen in de ZEC, waar inmiddels achttien erfgoedorganisaties bij aangesloten zijn. Ondanks de grote diversiteit delen zij hetzelfde doel: het Zeeuwse erfgoed een warm hart toedragen en behouden voor toekomstige generaties. Dat is geen eenvoudige opgave. "Kijk alleen al naar het aantal rijksmonumenten in Zeeland," vertelt Piet. "Dat zijn er bijna 4000, op ongeveer 400.000 inwoners. Dat is enorm. Vergeleken met andere regio's hebben we een grote verantwoordelijkheid om dit erfgoed te beschermen, te benutten en beleefbaar te houden."

Ondersteuning en samenwerking

Juist daarin speelt de ZEC een belangrijke rol. De coöperatie ondersteunt erfgoedorganisaties en stimuleert samenwerking tussen de leden. "Samen bereik je nu eenmaal meer dan alleen," zegt Piet. "Iedere organisatie vertelt een deel van het verhaal van Zeeland en van de Zeeuwse identiteit." Hij geeft het voorbeeld van

↑ Muziek tijdens de maritieme Erfgoedtoer in Middelburg | Platform Maritiem Erfgoed Zeeland.

streekdracht: wat vroeger heel gewoon was, is nu vrijwel verdwenen. Door zulke verhalen te blijven delen, groeit het besef hoe uniek dit erfgoed is. Dat spreekt niet alleen Zeeuwen aan, maar ook bezoekers van buiten de provincie.

Tegelijkertijd hebben erfgoedorganisaties het niet gemakkelijk. Het wordt steeds lastiger om de financiële eindjes aan elkaar te knopen en vrijwilligers zijn moeilijker te vinden. Veel mensen willen wel helpen, maar hebben het druk. Een middag ondersteunen bij een demonstratie lukt vaak nog, maar het organiseren van activiteiten vraagt meer tijd en inzet. Daarom kijkt de ZEC actief naar samenwerking mogelijk is. Mooie voorbeelden zijn de Oogstdag, Houtdag en Dialectenmiddag, waarbij meerdere stichtingen samen optrokken om het Zeeuwse erfgoed zichtbaar te maken.

Stap voor stap vooruit

Die gezamenlijke erfgoedevenementen laten duidelijk zien dat er de afgelopen periode vooruitgang is geboekt. Het publieksbereik groeit en de coördinatie van activiteiten verloopt steeds beter. Het laat zien dat de coöperatie stap voor stap vooruitgaat. Iedereen wil zijn steentje bijdragen, maar tijd blijft een bepalende factor. Er zijn nog stappen te zetten en daar wordt hard aan gewerkt.

→ Streekdrachtendag in Axel |
Stichting De Zeeuwse
Streekdrachten.

Ervaren en ontdekken

In de komende periode start de Zeeuwse Erfgoed Coöperatie een nieuw project, waarin verhalen, ambachten en kennisoverdracht centraal staan. Tijdens bestaande publieksevenementen wordt niet alleen over erfgoed verteld, maar wordt het vooral beleefd. Kinderen maken spelenderwijs kennis met ambachten en Zeeuws erfgoed via interactieve workshops. Door zelf te ontdekken en te experimenteren ervaren ze erfgoed als tastbaar en inspirerend. Daardoor worden ook andere generaties gestimuleerd het Zeeuwse erfgoed actief te ontdekken. Piet: "Door zelf aan de slag te gaan, ervaar je hoe interessant en mooi een ambacht of traditie is. Dat helpt om erfgoed levend te houden en kan er bovendien voor zorgen dat nieuwe vrijwilligers zich aanmelden. Als ZEC willen we dat bewustzijn vergroten: als we niets doen, verdwijnen tradities, ambachten, maar ook kerken en molens. En dat zou eeuwig zonde zijn."

↑ Een travalje in Dreischor | Stichting Vrienden van de Travalje.

Verbindende factor

De komende jaren blijft de Zeeuwse Erfgoed Coöperatie zich inzetten voor het beschermen, behouden en benutten van het Zeeuwse erfgoed. Daarbij ligt de focus op werving en behoud van vrijwilligers, publieksbereik, educatie en ondersteuning bij fondsenwerving, activiteiten en communicatie. Samenwerking blijft daarbij het belangrijkste speerpunt.

"Misschien is samenwerken nu wel belangrijker dan ooit," besluit Piet. "We staan voor een grote opgave, maar als we die gezamenlijk oppakken, lukt het. Het zal niet altijd makkelijk zijn en soms moeten er keuzes worden gemaakt, maar dat doen we met elkaar. Als ZEC zijn wij daarin de verbindende factor. Laten we samen het Zeeuwse erfgoed trots blijven uitdragen."

← Hof Nieuwlands Rust tussen Nieuwland en Arnhemuiden |
Boerderijenstichting Zeeland.

Verhalen uit het Zeeuws Archief

Op jacht op Oosterland

Roosanne Goudbeek

projectleider concept & creatie
Zeeuws Archief

Voor de drijfjacht op Oosterland was het die donderdag 19 november 1891 "prachtig warm weer". Het jachtgezelschap bestond uit de ambachtsheer en vijf andere jagers. Lokale bewoners vervulden de rol van drijver en brachten het wild in beweging. Het geschoten klein wild werd hangend over de rug van het 'hazenpaard' meegevoerd. Hoe we dat weten? Aan de hand van een oude foto en een bijzonder archiefstuk: het jachtboek van de (ambachts)heer van Oosterland, Sir Jansland en Oosterstein.

Het jacht- en visrecht was eeuwenlang verbonden aan (ambachts)heerlijkheden. Deze bestuursseenheden op het platteland dateren uit de middeleeuwen en behoren daarmee tot de oudste vormen van bestuur in Zeeland.

Verschuiving van de macht

In Zeeland was de invloed van de ambachtsheren op de maatschappij groot. De stand van de Zeeuwse adel viel samen met de klasse van de ambachtsheren; de heerlijkheden waren bijna allemaal in het bezit van edelen. De ambachtsheren hadden dus veel macht op het platteland van de Zeeuwse eilanden.

In de zes- en zeventiende eeuw

↑ Rust tijdens de jachtpartij van de ambachtsheerlijkheid Oosterland, 19 november 1891 | Zeeuws Archief, Beeldbank Schouwen-Duiveland, nr. SGP-0815.

kregen de steden steeds meer invloed op de heerlijkheden. Rond 1535 was nog bijna tachtig procent van de Zeeuwse ambachtsheerlijkheden in handen van de adel. Een eeuw later was het grootste deel van die heerlijkheden in bezit van steden.

De geschiedenis van de Zeeuwse ambachtsheerlijkheden is daarmee een belangrijke informatiebron voor de afname van invloed en de rechtsmacht van de adel, de opkomst van de steden en de constant verschuivende verhoudingen tussen stad en platteland.

Ambachtsheer of -vrouw

De ambachtsheer of -vrouw van een heerlijkheid kreeg van de leenheer bepaalde rechten, die hij of zij uitoefende ten gunste van de dorpsgemeenschap, de openbare orde en het economische en maatschappelijke leven. Onder het recht op overheidsgezag viel de aanstelling van de dorpsbestuurders (schout, schepenen en secretaris), de uitoefening van de rechtspraak en de benoeming van de pastoor of predikant.

Afwatering en dijkzorg

In Zeeland hielden ambachtsheren zich ook bezig met de dijkzorg en de afwatering. De archieven van ambachtsheerlijkheden bieden dan ook een unieke kijk op inpolderingen, de aanleg en het onderhoud van

dijken, afwatering en duinbeheer.

Zo hadden ambachtsheren het recht op de buitendijkse aanwassen, de buitendijkse visserij op oesters en mosselen en het recht op het verpachten en laten begrazen van dijken. Juist deze informatie over bedijkingen, aanwas, veerdiensten en alle andere dijk- en wateringswerk is interessant voor de geschiedenis van Zeeland. Het raakt het leven in deze provincie: de altijd aanwezige strijd tegen het water.

Voorbeelden van andere heerlijke rechten zijn het tiendrecht (belasting op landbouwgewassen), het windrecht (voor molens), het recht van schapendrift, het plantrecht en het recht van vogelarij (eendenkooi).

Vastgelegd in tekeningen

Ook de jacht in de heerlijkheid Oosterland, Sir Jansland en Oosterstein (Schouwen-Duiveland) was voorbehouden aan de ambachtsheer. Over de jacht op Oosterland rond 1900 is zelfs bijzonder veel bekend, met dank aan de ambachtsheer. Hij hield in het 'Jagtboek van Oosterland, Sir Jansland en Bruinisse' van 1876 tot 1913 het geschoten wild bij. Behalve datum en plaats, vermeldde hij ook de namen van de aanwezige jagers, het soort wild dat werd geschoten en de hoeveelheid, het weer en andere bijzonderheden.

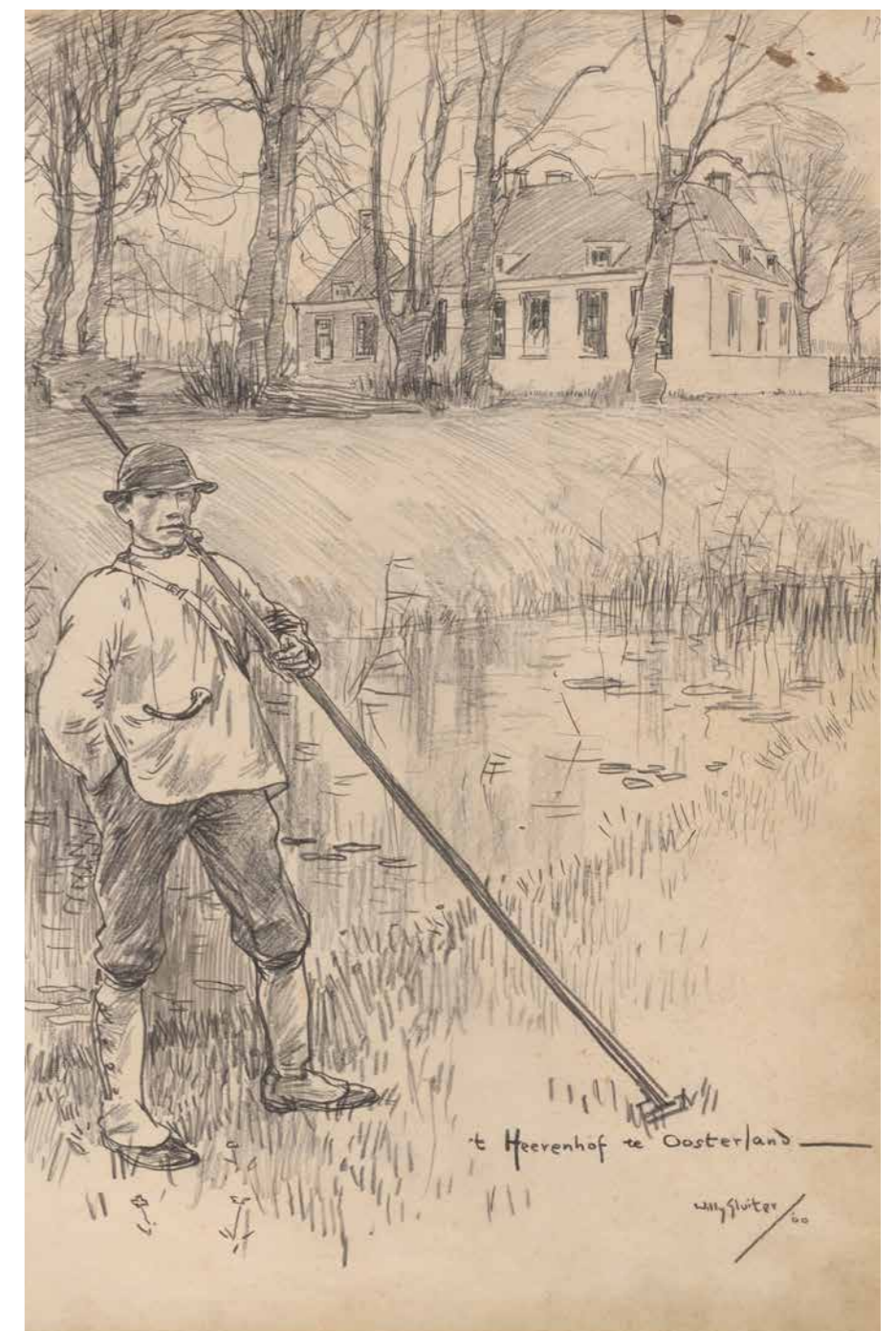
Afwijkend is dat de kunstenaar J.W. (Willy) Sluiter (1873-1949) in het jachtboek tekeningen maakte. Dat deed hij in het jaar 1900. Hij tekende de jagers en de drijvers, de honden, het landschap, het wild, de boerderij Heerenhof en zelfs een interieurscène in de dorpskerk van Oosterland.

Van de jachtpartij op 19 november 1891 is bovendien een foto bewaard gebleven. Het gezelschap geniet van de lunch. Een dag met 'prachtig warm weer', aldus een aantekening in het jachtboek. Acht jagers nemen deel, waaronder de ambachtsheer,

Alexander Willem baron Schimmelpenninck van der Oye, heer van Santhorst, Oosterland, Sirjansland en Oosterstein (1859-1914). Zes van de jagers staan en zitten rechts vooraan op de foto, terwijl op de achtergrond de drijvers te zien zijn. Het geschoten wild wordt gedragen door het 'hazenpaard'. Jan Kees Beije houdt het paard vast aan de teugel. Opbrengst die dag: 34 hazen en 14 konijnen.

↓ 't Heerenhof te Oosterland, 1900 | tekening Willy Sluiter.

Alle tekeningen komen uit het jachtboek: Zeeuws Archief, Archief Ambachtsheerlijkheden Oosterland, Sirjansland en Oosterstein, 1559-2003, inv.nr 703.

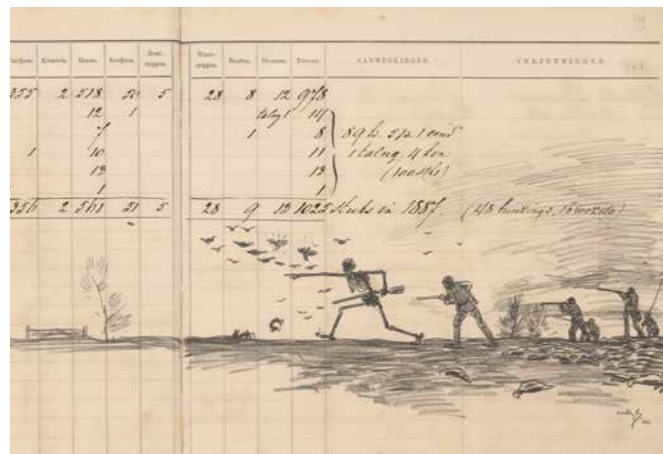

↑ Jager | tekening Willy Sluiter.

↑ "67 hazen, goed warm aangenaam weder", 11 november 1881 | tekening Willy Sluiter.

↑ Optelling totaal aantal geschoten dieren in 1887 | tekening Willy Sluiter.

DIGITALISERING ARCHIEVEN ZEEUWSE AMBACHTSHEERLIJKHEDEN

Het Zeeuws Archief digitaliseert de archieven van 25 Zeeuwse ambachtsheerlijkheden. In de tweede helft van 2026 worden de scans gepubliceerd in de online archiefinventarissen. In totaal gaat het om de conservering en digitalisering van meer dan zestig meter archief. Het project wordt mede mogelijk gemaakt door Metamorfoze, het Nationaal Programma voor het behoud van het papieren erfgoed.

Voor wie interessant?

In de archieven van ambachtsheerlijkheden kun je meer te weten komen over de heerlijke rechten en plichten; van de ambachtsheer of -vrouw en familie, maar ook van de bewoners. Deze archieven zijn relatief uniek, omdat zij vaak verder teruggaan in de tijd dan veel gemeentelijke en waterschapsarchieven. Ze zijn daardoor een unieke bron voor gegevens over de organisatie van bestuur en over het sociaal en maatschappelijk leven. Overigens kon de invloed op de dorpsgemeenschap uiteenlopen. Ambachtsheren hadden niet altijd dezelfde rechten of plichten, of oefenden die verschillend uit. De archieven zijn interessant voor onderzoek naar:

- wordingsgeschiedenis van Zeeland
- structuren van rechtspraak
- bestuur en belastinginning
- oudste vormen van waterstaatsgeschiedenis
- invloed van de Zeeuwse adel
- opkomst van de steden
- het leven op het platteland

In heel Zeeland

In het digitaliseringsproject zijn 25 archieven van zowel grote als kleine Zeeuwse ambachtsheerlijkheden opgenomen. De archiefstukken dateren uit de veertiende tot en met de eenentwintigste eeuw, waarvan het merendeel uit de zeventiende tot en met de twintigste eeuw.

Raadpleeg het overzicht met links naar de archiefinventarissen van bovenstaande heerlijkheden op de website van het Zeeuws Archief.

Onbekend maakt onbemind

COLUMN

Vroeger was ik het liefst met mijn handen bezig. Dingen maken, uitproberen, kijken hoe iets in elkaar zit. Die technische interesse kreeg al vroeg gezelschap van iets anders: liefde voor monumenten. Dat is geen toeval, want ik ben opgegroeid in Middelburg. De oude gevels, kerken en pakhuizen maakten indruk, ook al stond ik daar toen misschien niet bewust bij stil.

Tijdens mijn middelbareschooltijd werd duidelijk dat ik de technische kant op wilde. Maar toen ik na mijn mbo-opleidingen werkte als timmerman bleef er iets knagen. Mijn hart lag niet alleen bij bouwen, maar vooral bij behouden van wat er al is. Toen ik monumentenwachter bij Erfgoed Zeeland kon worden,

voelde dat als een logische stap. Zo kwam ik in de erfgoedsector terecht – een wereld waarin techniek en geschiedenis samenkomen.

Onbekend maakt onbemind. Als je met iets niet in aanraking komt, kun je er ook geen passie voor ontwikkelen. Tijdens mijn bouwopleiding kwam restauratie bijvoorbeeld niet aan bod. Gelukkig bieden steeds meer mbo-scholen tegenwoordig keuzedelen aan waarin jongeren kennismaken met restauratiewerkzaamheden. Een mooie ontwikkeling, want juist door te laten zien wat het vak inhoudt, kan de interesse voor erfgoed en monumentenzorg groeien.

Zelf heb ik mij verder in het vak verdiept door de opleiding

II Kennis van restauratie is voor iedereen van belang

Professional Restauratie in Amersfoort te volgen. In deze opleiding maak je kennis met allerlei facetten van de restauratiesector. Van materialen en technieken tot de manier waarop je verantwoord met historisch erfgoed omgaat. Dit jaar wordt deze opleiding ook in Zeeland aangeboden, met steun van de Provincie Zeeland. Dat is een belangrijke en positieve ontwikkeling. De basiskennis over restauratie en erfgoed is voor iedereen van belang, of je nu werkt bij een aannemer, een gemeente of een architectenbureau. Die basiskennis kan in Zeeland zeker nog groeien.

Mijn hoop is dat meer mensen zich willen verdiepen in het behoud van monumenten en bewust kiezen voor een opleiding in de erfgoedsector. Want alleen met kennis en vakmanschap kunnen we het Zeeuwse erfgoed voor de toekomst behouden.

Sem de Paauw
teamleider Monumentenwacht
Erfgoed Zeeland

Uit de collectie van het
Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

Vier vliedbergen

Peter van Druenen
oud-voorzitter
Zeeuws Genootschap

Het Zeeuws Genootschap is zoals bekend het oudste nog verzamelende wetenschappelijk genootschap van Nederland. De collectiestukken worden met de beste zorg omgeven. Maar niet alles kan in een museum of archief worden ondergebracht.

De Genootschapscollectie kent meer dan 200.000 erfgoedobjecten, die worden beheerd door bruikleenemers, zoals het Zeeuws Museum, de Zeeuwse Bibliotheek, het Zeeuws Archief en het Zeeuws Archeologisch Depot. Uiteraard worden *bijna* alle stukken onder uitstekende omstandigheden bewaard en geëxposeerd: dat is met de betreffende bruikleenemers contractueel vastgelegd. *Bijna*, omdat een klein deel van de collectie in de buitenlucht is te vinden en daar dus bloot staat aan de weersomstandigheden, zoals dat het geval is met de middeleeuwse houten gevel achter het pand aan de Wagenaarstraat 1 in Middelburg.

Zeer bijzonder zijn in dit verband de vier vliedbergen op Walcheren en Zuid-Beveland, die als enige afzonderlijke collectieonderdelen op de financiële balans van het Genootschap staan: voor het

symbolische bedrag van 1 euro totaal. Deze boekhoudkundige vermelding is nodig omdat ze, in tegenstelling tot alle andere stukken, ook een jaarlijks bedrag aan erfpacht opleveren: 11,34 euro om precies te zijn, betaald door de Stichting Het Zeeuwse Landschap, die ze in bruikleen heeft.

De vlied- of vluchtbergen werden vanaf de tiende eeuw aangelegd en dienden als verhoogd fundament voor de houten versterkte optrekjes – mottekastelen – van de plaatselijke feodale herenboeren. Alleen het eiland Walcheren kende er in deze

↑ 'Kaart van het eiland Walcheren met zijn vluchtbergen 1600-1800' | Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, nr. ZI-I-263 (zie ook www.kzgwonline.nl).

periode al zo'n 66. Momenteel heeft Zeeland nog een kleine 40 vliedbergen, vooral op Walcheren en Zuid-Beveland. Vier ervan zijn tussen 1913 en 1952 in het bezit gekomen van het Zeeuws Genootschap. De conservatoren (toen ook al vrijwilligers!) benadrukten al vanaf de negentiende eeuw in woord en daad dat het om zeer belangrijk cultureel erfgoed ging en dat de vliedbergen

→ De 'Berg van Troje'
bij Borssele |
KZGW, Collectie
Online, nr. Vlied-4.

daarom absoluut in stand gehouden moesten worden. Gelukkig is deze overtuiging inmiddels gemeengoed geworden en mag Zeeland trots zijn op deze 40 voor iedereen zichtbare monumenten waarin landschap en geschiedenis elkaar omarmen.

↓ Leren schoen uit de periode 900-1200, gevonden in een vliedberg | Zeeuws Archeologisch Depot, collectie KZGW, nr. G0003326 (zie ook www.kzgwonline.nl).

DE VLIEDBERGEN VAN HET KONINKLIJK ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN

De vliedbergen van het Zeeuws Genootschap vind je aan: (1) de Meinersweg bij Hoogelande, (2) de Boudewijnskerkeweg bij Boudewijnskerke, (3) de Monsterweg bij Borssele en (4) de Snouck Hurgronjweg bij Gapinge. De eerste twee zijn in 1913 en 1918 geschonken door Jan Loeff, advocaat in Koudekerke, lid van het Genootschap van 1890 tot 1920 en directeur tot 1935. Gedurende die jaren schonk hij het Genootschap tientallen museale objecten. In 1925 kwam door zijn toedoen ook een vliedberg in Buttinge in het bezit van het Genootschap. Als gevolg van de ruilverkaveling in de jaren 1950 werd deze echter met de grond gelijk gemaakt. Bij het archeologisch onderzoek dat hieraan voorafging, werd een grote hoeveelheid middeleeuws aardewerk gevonden. Als compensatie kreeg het Genootschap in 1952 de vliedberg bij Gapinge. Tussendoor, in 1930, kon de 'Berg van Troje' in Borssele aan de collectie worden toegevoegd. De schenker was Johannes Leonardus Richel, burgemeester en secretaris van Borssele en Genootschapslid van 1928 tot 1930. In opdracht van het Zeeuws Genootschap is deze vliedberg in 2015 door een landschapsarchitectenbureau grondig opgeknapt. NB: alle hier genoemde vliedbergen zijn met beeld en uitleg ook opgenomen in de Collectie Online van het KZGW: www.kzgwonline.nl.

DRIEVEUREN

Joost Bakker, *Veere, de kunstenaarskolonie 1875-2025, over verleden en heden* (Middelburg: Den Boer | De Ruiter, 2025), 320 pag., gebonden, ISBN 978-90-834542-6-9.

Kunstkenner Joost Bakker schreef een tweede boek over de Veerse kunstenaarskolonie. Hierin zet hij alle kunstenaars die tussen 1875 en 2025 in Veere woonden en werkten op een rij, evenals alle kunstenaars die het schilderachtige stadje bezochten. Auteur en galeriehouder Joost Bakker (Eindhoven, 1945) raakte als zeeloods vanaf 1970 dusdanig verknocht aan Zeeuwse, Hollandse en Vlaamse kunstschilders die op Walcheren woonden of werkten dat hij in 1996 een galerie-kunsthandel begon. Na zijn pensionering in december 2000 hield hij zich met zijn Middelburgse galerie 'De Vier Gemeten' dagelijks bezig met Zeeuwse kunst uit de periode 1900-1960. Hij maakte voor zijn klanten kleine publicaties, werkte in 2003 als beeldredacteur mee aan het boek *Heel de wereld trekt naar Veere* en stelde de gelijknamige tentoonstelling in het Veerse museum De Schotse Huizen samen. Hiermee werd de Veerse schilderskolonie uit de schaduw van de bekende Domburgse Tentoonstellingen (1911-1921) gehaald. Sinds 2001 is hij als (gast)conservator werkzaam voor Museum Veere. In 2019 verscheen zijn vuistdikke naslagwerk over de Veerse kunstenaarskolonie *Veere daar moest je geweest zijn* met de gelijknamige tentoonstelling in Museum Veere. Samen met de achterkleindochter van Lucie van Dam van Isselt maakte hij in 2021 de tentoonstelling 'Een markante Veerse Joffer'. Met zijn publicaties, lezingen en galerie brengt hij met name het Zeeuwse kunstgebeuren in de eerste helft van de twintigste eeuw als een boeiend en vooral nog onbekend terrein onder de aandacht.

André Bauwens e.a., *Schaakmat; Maurits van Nassau op campagne in Noord-Vlaanderen* (Aardenburg: Drukkerij Durenkamp, 2025), 108 pag., met illustraties, paperback.

Vorig jaar was het 400 jaar geleden dat Maurits van Nassau overleed. Naar aanleiding hiervan werden tentoonstellingen over hem ingericht en verscheen de bundel *Schaakmat*, met bijdragen van tien auteurs en onder redactie van André Bauwens. In *Schaakmat* maken we kennis met de persoon Maurits, met de manier van leven en oorlog voeren in zijn tijd en met zijn correspondentie. Specifiek wordt ingegaan op zijn veldtochten en andere militaire activiteiten in het huidige Zeeuws-Vlaanderen, zoals de bouw van vestingen, linies, schansen en redoutes, maar ook het stellen van inundaties, waarvoor dijken werden doorgestoken met alle gevolgen van dien. Wat betekende dit krijgsgeweld voor de lokale bevolking en voor de streek? Hoe werd er gereageerd?

Schaakmat is verlicht met zoveel mogelijk illustratiemateriaal uit de tijd van toen. Samen met een tijdlijn, die de gebeurtenissen in een context plaatst, werpt het boek licht op de campagnes van Maurits in Zeeuws-Vlaanderen. *Schaakmat* is verkrijgbaar in de deelnemende musea. In West-Zeeuws-Vlaanderen zijn dat Het Bolwerk in IJzendijke, Cultuurforum in Aardenburg en Het Belfort in Sluis.

Wim van Gorsel
ZB Bibliotheek van Zeeland

Tobias van Gent en Hans Sackers, *In Zeeland werd doorgevochten; de slag om de Schelde 1940* (Goes: Het Paard van Troje, 2025), 400 pag., met illustraties, gebonden, ISBN 978-90-835282-1-2.

Nederland werd door de Duitse inval op 10 mei 1940 na ruim één eeuw weer betrokken bij een Europese oorlog. Als gevolg van de Duitse doorbraak van de Vesting Holland over de Moerdijkbruggen en het vernietigende bombardement op Rotterdam capituleerde de Nederlandse opperbevelhebber, generaal Henri Winkelman, al na vijf dagen. Veel minder bekend is dat de strijd op Nederlands grondgebied nog twee weken voortduurde. Zeeland had zich namelijk nog niet overgegeven. In deze provincie was immers een grote Franse strijdmacht gelegerd. De strijd om Noord-Brabant en Zeeland werd met name gevoerd door de Franse en Duitse strijdkrachten, waarbij de Nederlandse troepen slechts een marginale rol vervulden. Het SS-regiment Deutschland vocht zich door Zuid-Beveland een weg naar Walcheren. Op 17 mei leverden de Duitsers en Fransen een zware strijd om de Sloedam, waarbij de binnenstad van Middelburg werd verwoest. De noordoever van de Westerschelde viel die dag in Duitse handen. Na de val van Antwerpen op 18 mei stootten de Duitsers verder door naar Belgisch- en Zeeuws-Vlaanderen. De Fransen hadden inmiddels de verdediging aldaar overgelaten aan de Belgen. Kort na de Belgische capitulatie op 28 mei namen Duitse troepen Oost-Zeeuws-Vlaanderen in. De Slag om de Schelde in 1940 betekende dat, zoals vaker was gebeurd in de geschiedenis, de burgers het slachtoffer werden van de strijd tussen de Europese grootmachten. Een militaire campagne die tot de dag van vandaag diepe sporen heeft achtergelaten.

MELDPUNT ERFGOED ZEELAND

Via het Meldpunt van Erfgoed Zeeland kan een melding gedaan worden over gebouwd en landschappelijk erfgoed in Zeeland. Het kan gaan over bedreigd, ondergewaardeerd of onbekend gebouwd of landschappelijk erfgoed. Onder erfgoed vallen gebouwen en landschappen die een onderdeel (kunnen) zijn van de geschiedenis van ons land en een verhaal vertellen over hoe het vroeger op die locatie was. Vondsten kunnen gemeld worden via: www.erfgoedzeeland.nl/meldpunt.

Vanaf 1 februari 2026 kunnen archeologische bodemvondsten rechtstreeks per e-mail worden gemeld bij het Zeeuws Archeologisch Depot van de Provincie Zeeland. Het kan gaan om losse vondsten als een gesp of een schaal, maar ook om archeologische sporen, zoals een fundering of een verkleuring in de bodem. Ook meldingen over strandvondsten, zoals fragmenten van vuursteen of aardewerk, en unieke vondsten, bijvoorbeeld een stuk bot of een fossiel, meld je via zad@zeeland.nl.

COLOFON

Zeeuws Erfgoed – magazine voor erfgoedliefhebbers is een uitgave van Erfgoed Zeeland en verschijnt twee keer per jaar.

ISSN 1570-5005

Jaargang 25 nr. 1 | april 2026

Redactie: Erfgoed Zeeland

Eindredactie: Jeanine Dekker (dekker van broekhoven)

Vormgeving: Jan van Broekhoven (dekker van broekhoven)

Druk: Media58

Illustraties: Erfgoed Zeeland, tenzij anders vermeld

Aan dit nummer droegen bij: Wilco Blaak, Jasper Boonman, Saskia Buitenkamp, Peter van Druenen, Imke Elstak, Wim van Gorsel, Roosanne Goudbeek, Anne Hobbel, David Koren, Eva Luijckx, Mandy Moreau, Sem de Paauw, Martijn van Poecke, Veronique De Tier, Sander Verrijzer en Janneke de Wit.

Erfgoed Zeeland is het centrale aanspreekpunt en samenwerkingspartner voor het erfgoed in Zeeland. De activiteiten van Erfgoed Zeeland worden onder andere mogelijk gemaakt door de Provincie Zeeland.

Erfgoed Zeeland

Looiersingel 2
Postbus 49
4330 AA Middelburg

+31 118 670 870
info@erfgoedzeeland.nl
www.erfgoedzeeland.nl

VOLG ONS

WORD VRIEND

Erfgoed Zeeland staat voor het beschermen, benutten en beleven van erfgoed. Samen met de vele andere erfgoedorganisaties in Zeeland richten wij ons op een goed functionerende erfgoedzorg. Dit met de steun van onze vrienden van Zeeuws erfgoed. Vriend worden kan al voor 23 euro per jaar. Je kunt ons ook eenmalig steunen met een gift op bankrekeningnummer NL75 RABO 0335 0886 00 ten name van Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

Meer weten?

Kijk op www.erfgoedzeeland.nl/word-vriend.

Algemeen Nut
Beogende Instelling
ANBI

Reacties en ledenadministratie

Reacties en wijzigingen graag digitaal via zeeuws@erfgoedzeeland.nl of via de postbus.

Het auteursrecht van *Zeeuws Erfgoed* (gehele uitgave) berust bij Erfgoed Zeeland; van externe bijdragen bij de auteurs. Gehele of gedeeltelijke overname of publicatie van artikelen is uitsluitend toegestaan met bronvermelding na toestemming van Erfgoed Zeeland en de rechthebbende(n). Erfgoed Zeeland streeft er met de uiterste zorgvuldigheid naar om voorafgaand aan het moment van publicatie contact op te nemen met de rechthebbende(n). Mochten personen of instanties als rechthebbende(n) alsnog niet benaderd zijn, dan kunnen zij hiervoor contact opnemen met de redactie. Erfgoed Zeeland kan op geen enkele wijze aansprakelijk worden gesteld voor door derden aangeleverd beeldmateriaal waarop auteursrecht berust.

MONUMENTaal

Vroeger was leerlooien een onmisbaar ambacht. Daarbij werden grote hoeveelheden runderhuiden verwerkt. Een tastbaar spoor van dat werk zijn de hoornpitten: de harde, benige kernen uit runderhoorns die overbleven nadat de hoornschede was verwijderd. Zulke resten vertellen veel

over de leerproductie en de aanvoer van dieren. Bijzonder is daarom de vondst van 135 exemplaren, afkomstig van runderen van uiteenlopende leeftijden. Deze resten kwamen in 2000 tevoorschijn bij werkzaamheden naast het gebouw van Erfgoed Zeeland aan de Looierssingel in Middelburg, op de plek van een vroegere leerlooierij.

